

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 23 (2023), št. 3



ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2023

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirne prispevke v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: Srebrni jubilej Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru.....	587
---	-----

V spomin / In Memoriam

ALEŠ MAVER: Poslovil se je izr. prof. dr. Janez Marolt.....	595
ANDREJ HOZJAN: Zaslužni profesor Univerze v Mariboru dr. Jože Koropec (1923–2004): ob stoletnici rojstva	599

Članki in razprave / Papers and Essays

TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 3. del: mesto in njegovi meščani	611
<i>Maribor in the 13th Century: Part 3: The City and Its Citizens</i>	
BOŠTJAN UDOVIČ, TANJA ŽIGON and PETRA KRAMBERGER: Diplomatic Ceremonial Events at the 1821 Congress of Ljubljana.....	639
<i>Diplomatski ceremonialni dogodki na Ljubljanskem kongresu leta 1821</i>	
SINDI ČASAR: Vzgojiteljice v prvih prekmurskih vrtcih (1886–1920)	669
<i>Female Kindergarten Teachers in the First Kindergartens in Prekmurje (1886–1920)</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

GORAZD BAJC, ANE MARIE HERCEG in KAJA MUJDRICA: Bazovica , glasilo Jugoslovanskega odbora iz Italije, in njen odnos do jugoslovanske kraljevine, 1941–1944.....	703
<i>Bazovica, the Newspaper of the Committee of the Yugoslavs of Italy, and Its Attitude Towards the Kingdom of Yugoslavia, 1941–1944</i>	
RENATO PODBERSIČ: Četniki na Primorskem. Poskus ustanovitve četniške enote v Panovcu pri Gorici leta 1944.....	739
<i>Chetniks in Primorska Region. Attempt to Establish a Chetnik Unit in Panovec Near Gorica in 1944</i>	
ANA ŠELA: Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti: mariborska kulturna scena v osemdesetih letih.....	771
<i>Culture in Maribor in the 1980s: Alternative and the State Security Service (SDV)</i>	
ANDREJ NATERER, DAVID HAZEMALI in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: Mladi NEET v Sloveniji: analiza učinkov izbranih intervencijskih odgovorov projekta "PreseNEETi se" na potrebe in značilnosti mladih NEET v severovzhodni Sloveniji.....	805
<i>Young NEETs in Slovenia: Analysis of the Effects of Selected Intervention Responses of the Project "PreseNEETi se" on the Needs and Characteristics of Young NEETs in Northeastern Slovenia</i>	
Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	843
Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	847
Studia Historica Slovenica / <i>letnik / year 23 (2023)</i>	857

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2023-18

Vzgojiteljice v prvih prekmurskih vrtcih (1886–1920)

Sindi Časar

Mag. zgodovine in mag. etnologije ter kulturne antropologije,
asist., mlada raziskovalka
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Aškerčeva cesta 2, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: sindi.casar@ff.uni-lj.si

Izvilleček:

Članek se ukvarja s predstavitvijo madžarizacije šolstva v ogrskem delu avstro-ogrske monarhije. V ospredju osvetlitve je dvojnost zasebnih in državnih iniciativ za ureditev predšolske vzgoje ter uzakonjenje obveznega madžarskega jezika. Posebna pozornost je namenjena razvoju vrtcev v Prekmurju in izvoru ter vlogi vzgojiteljic. Slednje prihajajo iz različnih krajev Ogrske in s svojo zaposlitvijo v obmejnem območju postanejo nosilke madžarizacije otrok "že od majhnih nog". Njihova vpetost v oblikovan madžarski sistem vrtcev in povezanost z Budimpešto jih v lokalnih okoljih vplete v različne družbene vloge, ki promovirajo in širijo madžarski jezik. Sledi prva svetovna vojna in priključitev Prekmurja k novi državi, ki vpliva na njihove usode.

Ključne besede:

madžarske vzgojiteljice, vrtci, madžarizacija, Murska Sobota, Lendava, *tranzicija*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 23 (2023), št. 3, str. 669–702, 172 cit., 5 slik

Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

V prispevku sem orisala proces razvoja predšolskih ustanov v ogrskem delu avstro-ogrske monarhije, ki je podobno kot v avstrijskem delu države sledil smernicam, ki jih je glede predšolske vzgoje postavil nemški pedagog Friedrich Fröbel¹. Sprejeti zakoni na področju šolstva na Ogrskem so omogočali, da se je sočasno z razvojem in širjenjem predšolskih ustanov na obmejnih območjih dogajala tudi sistematična madžarizacija. Tako v avstrijskem kot ogrskem delu so k širjenju mreže vrtcev prispevala tudi društva za ustanavljanje otroških vrtcev, otroških zavetišč in časopisje.² S samo strukturo oblikovanja vrtcev so bila tesno povezana usposabljanja in razvoj izobraževanja za vzgojiteljice, še posebej tisti, ki so prihajale iz notranjosti države. Namen raziskave je bil ugotoviti, na kakšen način so vzgojiteljice opravljale svoj poklic in kako so se vključile v multietnično prekmursko stvarnost. Še posebej me je zanimalo, kako je madžarski kader opravljal nacionalno poslanstvo v večjih prekmurskih krajih ter na podeželju z večinsko slovenskim življem. S pomočjo madžarskega in slovenskega tiska sem se poglobila v delovanje vzgojiteljic znotraj vrtcev kot tudi izven njih, saj so kot nosilke madžarizacije bile vključene v različne kulturne dejavnosti. Zanimalo me je tudi, kakšna je bila njihova vpetost v širšem ogrskem prostoru in še posebej v Budimpešti. V tem kontekstu obravnavam tudi njihovo delovanje v času prve svetovne vojne ter odločitve, ki so zaradi priključitve Prekmurja k Jugoslaviji spremenile njihovo poklicno življenje z odhodom ter izgonom ali ostajanjem, vztrajanjem in prilagajanjem.

Madžarizacija šolstva in predšolskih ustanov

Področje šolstva je bilo v vsem habsburškem cesarstvu predmet spopadov in polje, v katerem so nacionalistično orientirane elite poskušale vzpostaviti primat. Po spostavitvi Avstro-Ogrske leta 1867 sta državi pri spoprijemanju z vprašanji večjezičnosti in nacionalne identifikacije ubrali različne poti. "Medtem ko so v Avstriji nacionalnosti razvijali kulturne definicije nacionalnosti, ki so poudarjale razlike med nacijami in skrb za avtentičnost posameznih nacionalnih

¹ Friedrich Fröbel (1782–1852) je bil nemški pedagog, ustanovitelj koncepta otroškega vrtca in eden najvplivnejših reformatorjev vzgoje in izobraževanja v 19. stoletju. Na Froebela je vplival filozof Jean-Jacques Rousseau in švicarski pedagog in reformator izobraževalnega sistema Johann Heinrich Pestalozzi. Frobel je prvi otroški vrtec po svoji metodi odprl leta 1840 v Blankenburgu na Turniškem (Stanley James Curtis, "Friedrich Froebel", *Encyclopedia Britannica*, dostopno na: <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Froebel>, pridobljeno, 24. 7. 2023).

² Slavica Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945* (Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1991), str. 19 (dalje: Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*).

skupnosti, so madžarski nacionalisti iskali načine, s katerimi bi olajšali in spodbudili asimilacijo z madžarsko nacijo.³ Razlike v drugačnem odnosu do šolstva je "delno pripisati temu, da je bila Ogrska nacionalna država, delno pa tudi razlikam v strukturah in ciljih šolskih sistemov."⁴ Tako je intenzivirane madžarizacije bilo deležno tudi območje Prekmurja. V etnično heterogeni družbi ogrskega dela monarhije, kjer niti polovica državljanov ni bila madžarske narodnosti, je večja zastopanost madžarskih predstavnikov vplivala na izglasovanje zakonov, ki so med drugim uzakonili madžarščino kot državni jezik.⁵ Osnovno šolstvo na Ogrskem se je oblikovalo na osnovi Eötvösovega zakona⁶ iz leta 1868, ki je šolstvo postavil pod državno okrilje. Posledično so začele oblasti na državni kot županijski ravni ustanavljati ljudske državne šole, še posebej tam, kjer ni bilo cerkvenih in zasebnih šol oz. le-te niso mogle zadostiti potrebam šolanja vseh otrok v kraju. Poleg vprašanja javnega šolstva je József Eötvös pozornost namenil tudi vprašanju vrtcev, za katerega je leta 1870 parlamentu predložil predlog zakona, vendar je ta zvođenel zaradi smrti predlagatelja.⁷ Sledil je Trefortov zakon⁸ iz leta 1879, ki je v šolstvu predpisal obvezen pouk madžarščine v vseh osnovnih šolah, kar je spremenilo poučevanje v šolah z nemadžarskim učnim jezikom. Madžarščina se je uvedla še na učiteljskih, izvajali so se tečaji madžarščine, postopoma se je ukinilo tudi večjezično izdajanje učiteljskega lista, imenovanega *Néptanítók Lapja*, ki je do takrat izhajal v slovaškem, romunskem, srbskem, rusinskem in hrvaškem jeziku. Revija je začela tako odražati madžarsko politično in pedagoško usmeritev vlade na področju izobraževanja.⁹ Odpirala so se nova državna učiteljska. Med njimi je bilo učiteljske v Čakovcu, "namenjeno šolanju učiteljev, ki bodo usposobljeni poučevati v madžarskem jeziku na šolah Medžimurja in med vendskim ljudstvom ter bodo obenem lahko razumeli jezik tamkajšnjega prebivalstva."¹⁰ Sledil je zakon o sre-

³ Pieter M. Judson, *Habsburški imperij: Nova zgodovina* (Ljubljana: Sophia, 2018), str. 327 (dalje: Judson, *Habsburški imperij*).

⁴ Judson, *Habsburški imperij*, str. 326.

⁵ Miroslav Kokolj in Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo: Od začetka reformacije do zloma nacizma* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1977), str. 152 (dalje: Kokolj in Horvat, *Prekmursko šolstvo*).

⁶ Zakon imenovan po ministru za vero in uk Józsefu Eötvösu (1813–1871), ki je bil od leta 1867 v madžarski vladí grofa Gyule Andrássyja (Zoltán Ferenczi, *Báró Eötvös/József 1813–1871* (Budimpešta, 1903), dostopno na: <https://mek.oszk.hu/05700/05708/html/>, pridobljeno: 25. 7. 2023).

⁷ Béla Pukánszky in Attila Nóbik, *A Magyar iskoláztatás története a 19–20. században* (Szeged: Faculty of Arts in Gyula Juhász Faculty of Education, 2019), dostopno na: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Magyar_isk_tortenete/v3_vodk.html, pridobljeno: 7. 2. 2023 (dalje: Pukánszky in Nóbik, *A Magyar iskoláztatás története a 19–20. században*).

⁸ Zakon je bil imenovan po ogrskem ministru za vero in uk grofu Ágostonu Trefortu (1817–1888), ki je funkcijo opravljal od leta 1872 do svoje smrti leta 1888 (*Ágoston Trefort*, dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%81goston_Trefort, pridobljeno: 25. 7. 2023).

⁹ *Néptanítók Lapja*, dostopno na: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/Neptanitolapja/>, pridobljeno: 26. 1. 2023.

¹⁰ Kokolj in Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 218.

dnjih šolah leta 1883 z uvajanjem obveznega pouka madžarščine in zgodovine madžarske književnosti v srednje šole z nemadžarskim učnim jezikom, kar pa v Prekmurju ni povzročilo bistvenih sprememb, saj v tistem času srednjih šol na tem območju ni bilo. Maloštevilni Prekmurci so se izobraževali v drugih krajih obeh sestavnih županij oz. drugih županijah ogrskega dela monarhije, denimo v Sombotelu (*Szombathely*), gimnaziji v Kisegu (*Kőszeg*) in od leta 1893 v gimnaziji v Monoštru.

Ključni ogrski zakon za predšolsko vzgojo je bil *Zakon XV – 1891 o otroških vrtcih*¹¹, ki ga je predlagal minister za vero in uk grof Albin Csáky. Z njim so bili vrtci vključeni v madžarski javni izobraževalni sistem.¹² Zakon je zakonsko določil naloge, definiral sam namen vrtcev in zavetišč za otroke, definiral upravljanje ter ureditev njihove strukture. Vključeval je tudi poglavja o ustanavljanju in vzdrževanju vrtcev, o zavodih za usposabljanje vzgojiteljic in kadra za zavetišča, državno pomoč idr.¹³ Naloga vrtcev je bila po eni strani zaščititi otroke, stare od 3 do 6 let, pred nevarnostmi zaradi odsotnosti staršev z zagotavljanjem varstva in vzgoje, po drugi strani pa spodbujati njihov telesni, duševni in moralni razvoj z navajanjem na čistočo in red ter z razvijanjem njihovih sposobnosti, inteligence in temperamenta v skladu z njihovo starostjo.¹⁴ Tako vrtce kot otroška zavetišča so lahko ustanavljali in vzdrževali država, občine, verske skupnosti in zasebniki. Zakon je dvignil veliko prahu že pred samim sprejetjem v parlamentu, saj so mu nasprotovali poslanci drugih narodnosti. Le-ta je predvideval obvezno uvajanje madžarščine oz. je po sprejetju predpisoval, da se za otroke, katerih materni jezik ni madžarščina, uvaja v vrtcih in zavetiščih madžarski jezik kot državni jezik.¹⁵ S sprejetim zakonom je madžarska oblast poskušala spodbujati gradnjo in zavest madžarske družbe ter ustvarjanje nacionalne enotnosti.¹⁶ Proces madžarizacije se je izvajal z mehkejšimi prijemi, a z latentno vsebino v zakonu.

V praksi so nekatere županije madžarizacijo najmlajših izvajale veliko pred samim sprejetjem zakona leta 1891. Madžarizacija je potekala v obliki dnevnih zavetišč. V Železni županiji so že leta 1887 poleti zbirali predšolske otroke v

¹¹ Zakon v madžarščini imenovan *XV. t. c. Kisdedővási törvény*. Objavljen je bil 5. maja 1891.

¹² Pukánszky in Nőbik, *A Magyar iskoláztatás története a 19–20. században*.

¹³ *1891. évi XV. törvénycikk a kisdedővásról*, dostopno na: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>, pridobljeno: 25. 1. 2023 (dalje: *1891. évi XV. törvénycikk a kisdedővásról*).

¹⁴ *1891. évi XV. törvénycikk a kisdedővásról*, str. 1.

¹⁵ Prav tam, str. 2.

¹⁶ Judit Podráczky, *Óvodaiügy a 19. századi Magyar társadalomban*. Doktorska dizertacija (Budimpešta: Eötvös Loránd Tudományegyetem: Bölcsészettudományi Kar – Pedagógiai és Pszichológiai Kar: Neveléstudományi Doktori Iskola, 2007), str. 68 (dalje: Podráczky, *Óvodaiügy a 19. századi Magyar társadalomban*).

šolskih prostorih, kjer so bila organizirana dnevna zavetišča.¹⁷ Prizadevanja so šla tudi v smeri, da so "vendske" otroke med počitnicami pošiljali v madžarske vasi, kjer naj bi se učili madžarščino. Praksa je bila znana še iz Košičevih¹⁸ časov, a sedaj je uživala podporo županijske oblasti.¹⁹

Razvoj madžarskih vrtcev

Prvi madžarski vrtec na Ogrskem je bil ustanovljen leta 1828 v *Krisztina városu*, predelu današnje Budimpešte. Začetno oblikovanje madžarskih vrtcev se je odvijalo pod vplivom predvsem idej predšolske vzgoje iz Anglije, ki jih je prinesla grofica Terezija Brunszvig²⁰. V ospredju pa so bila tudi napredna načela pedagogov, kot sta bila Britanec Samuel Wilderspin in Švicar Johann Heinrich Pestalozzi.²¹ S prizadevanjem grofice Terezije Brunszvig je bilo na Madžarskem leta 1836 ustanovljeno Društvo za širjenje otroških vrtcev na Madžarskem, imenovano *Kisdednevelő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület* oz. *KIMTE*. Slednje se je ukvarjalo z organizacijo, vzdrževanjem vrtcev, nudilo pomoč pri izbiri prostorov ter zagotovitvi potrebne opreme za vrtec, izpolnjevalo higienske in protipožarne predpise, skrbelo za izobraževanje učiteljev v vrtcu in zagotavljalo ustrezne vzgojitelje in vzgojiteljice.²² V sklopu teh naporov je bila ustanovljena tudi prva vzgojiteljska šola v Tolni ob Donavi, ki pa so jo nato preselili v Budimpešto.²³ *KIMTE* se je po izgubi monopolnega položaja leta 1874 združil z Državnim vrtčevskim društvom (*Országos Kisdedóvó Egyesület*), ustanovljenim leto dni prej, z osnovanjem t. i. Državnega madžarskega vrtčevskega društva (*Országos Magyar Kisdedvédő Egyesület*).²⁴ Le-to je obstajalo do leta 1946.

¹⁷ Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*, str. 75.

¹⁸ Jožef Košič (1788–1867) je bil duhovnik, pisatelj, zgodovinar in etnolog. Razvil je teorijo o tem, da so predniki Slovencev med Rabo in Muro potomci Vandalov (*Obrazi slovenskih pokrajin*, dostopno na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/kosic-jozef/>, pridobljeno: 7. 2. 1923).

¹⁹ Kokolj in Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 226.

²⁰ Terezija Brunszvig (1775–1861) je bila pripadnica madžarskega plemstva in ustanoviteljica otroških vrtcev na Madžarskem po vzgledu Roberta Owena na Škotskem, ki je med drugim podpiral kolektivne pristope k vzgoji otrok in izobraževanje pod državnim nadzorom. Grofica Brunszvig je bila tudi močno vpletena v razvoj ženskega izobraževanja na Madžarskem (Béla Pukánszky, *A nőnevelés története* (Budimpešta, 2013), str. 111–119, dostopno na: chrome-extension://efaidnbmnnnibpca-pjpcglclefindmkaj/http://www.pukanszky.hu/eloadasok/ELTE_PhD_A%20noneveles%20tortenete/Segedanyagok/03_Pukanszky_Noneveles_vegso.pdf, pridobljeno: 24. 2. 2023).

²¹ Anna Rehó, "Kisdedóvás a történeti Kárpátján a 19. században és a 20. század elején", *Pro minoritate: Fidesz Közép-Európai és Kisebbségi Csoportja* 21, št. 1 (2012), str. 141. (dalje: Rehó, "Kisdedóvás a történeti Kárpátján a 19. században és a 20. század elején")

²² Rehó, "Kisdedóvás a történeti Kárpátján a 19. században és a 20. század elején", str. 141.

²³ Kokolj in Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 223.

²⁴ Rehó, "Kisdedóvás a történeti Kárpátján a 19. században és a 20. század elején", str. 142.

Šele po združitvah pod državno institucijo je na Ogrskem bil odprt prvi državni vrtec, in sicer leta 1876. Ob združitvi je tako na Ogrskem delovalo 143 vrtcev, od tega jih je 30 delovalo v Budimpešti.²⁵ Nadalje se je s podporo članov združenja na Madžarskem intenzivno ustanovilo vedno več predšolskih ustanov. Leta 1904 je Madžarska imela že 2.500 vrtcev, v katerih je delalo 2.650 vzgojiteljic, medtem ko je v avstrijskem delu monarhije število vrtcev, po podatkih iz leta 1902, bilo za več kot polovico manjše.²⁶ Takrat so našteali 936 vrtcev.²⁷ Predšolske ustanove pa so se razširile tudi po preostali Evropi, največ jih je bilo zabeleženih v Združenih državah Amerike – leta 1902 kar 4.500.²⁸

Še pred sprejetjem zakona o vrtcih so spodbude o ustanovitvi vrtcev prihajale tudi s strani ogrskih županij, ki so se zavedale pomena otroških vrtcev kot "pripravljalnic" za madžarske šole. Samoiniciativno so ustanavljale vrtčevska društva ter finančno spodbujale na občinski in županijski ravni. Na območju Železne županije je bilo že leta 1883 ustanovljeno vrtčevsko društvo, imenovano *Vasvármegyei Kisdedővő egylet*, ki je snovalo ustanovitev vrtcev. V Železni županiji je bilo do leta 1886 vse skupaj devet javnih vrtcev.²⁹ Na zasebnih temeljih pa so nastajali vrtci, med njimi tudi prvi vrtec v Prekmurju – v Murški Soboti leta 1886 in razna poletna varstva oz. zavetišča. Po izidu *Zakona o otroških vrtcih* leta 1891 se je število otroških vrtcev začelo povečevati, tako je leta 1898 bilo le-teh v Železni županiji že 24.³⁰ Leta 1893 je bila določena 1-odstotna doklada za otroške vrtce, kar je ustanavljanje otroških vrtcev še pospešilo.³¹ Ob podpori županije so ustanovili madžarske vrtce v prekmurskih, večinoma nemadžarskih vaseh, in sicer v krajih Cankova, Bakovci, Tišina, Tešanovci in Puconci. Slednji so začeli delovati v zadnjih letih druge polovice 19. stoletja. Predšolske ustanove pa so zagon dobili tudi v Zalski županiji, kjer je leta 1897 bilo prešteti 16 vrtcev ter šest stalnih in 87 poletnih zavetišč.³²

Pri širjenju madžarskega jezika in duha so poleg izobraževalnih ustanov pomagala tudi izobraževalna društva, med njimi za območje Prekmurja v Murški Soboti ustanovljeno Madžarsko izobraževalno društvo za Vendsko krajino (*Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület – VMKE*) leta 1893 in kasneje leta

²⁵ Prav tam, str. 143.

²⁶ Gisela M. Gary, *Geschichte der Kindergärtnerin von 1779 bis 1918* (Dunaj: Edition Praesens, 1995), str. 73 (dalje: Gary, *Geschichte der Kindergärtnerin von 1779 bis 1918*).

²⁷ Iz tabele o vrtcih v Cislajtaniji za leto 1902 glede številčnosti vrtcev: Spodnja Avstrija 165, Gornja Avstrija 22, Solnograška 4, Štajerska 46, Koroška 8, Kranjska 12, Trst in okolica 21, Gorica 22, Istra 18, Tirolska 24, Predarlško 3, Bohemija 284, Moravska 168, Šlezija 50, Galicija 81, Bukovina 5 in Dalmacija 3 (Gary, *Geschichte der Kindergärtnerin von 1779 bis 1918*, str. 75.)

²⁸ Prav tam, str. 72.

²⁹ "Zalai vármegyében", *Muraszombat és Vidéke*, 20. 3. 1887, št. 12, str. 3.

³⁰ Kokolj in Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 223.

³¹ Prav tam, str. 226.

³² "Iskolák", *Alsó-Lendva és Vidéke*, 13. 5. 1897, št. 2, str. 3.

1899 v Lendavi Izobraževalno društvo Dolnje Lendave in okolice (*Alsó Lendvai és Vidéki Közművelődési Egylet*). Društva so bila namenjena predvsem madžarizaciji, ki je postala vzvod širšega izobraževanja. V spodbudo učiteljem in vzgojiteljicam v obmejnih županijah so se za njihov prispevek delovanja delile tudi denarne nagrade.

"Plodna tla za prihodnost" madžarskih vrtcev so konec 19. stoletja ustvarjale in podpirale tudi plemiške družine v Prekmurju. Prispevki in donacije za prekmurske vrtce so prihajali s strani plemiške družine Batthyányi. Njen član grof Zsigmond Batthyány je tudi poleg podpore ustvaril pogoje za ustanovitev vrtcev. Tako je leta 1906 za namen vrtca odstopil hišo v Tropovcih, kjer so bili oblikovani prostori vrtca in eno stanovanje za ustanovitev vrtca na Tišini.³³ Tudi njegova žena grofica Batthyányi – Melanie Kladziwa je bila velika podpornica revnih otrok. Izmed podpornikov in članov plemiške družine Szapáry je kot zaščitnica izstopala grofica Marija Szapáry³⁴, žena Geze Szapáryja, ki je otroke obdarila ali denarno podprla predvsem ob božiču.³⁵ Poleti je grofica organizirala tudi poletno zabavo iger in tekmovanj z nagradami za otroke murskosoboškega vrtca in otroke v šoli.³⁶ Prvi ustanovljen vrtec na območju Prekmurja, v Murski Soboti, je ob prvotnih zasebnih pobudah uspeval predvsem zaradi donacij in vzdrževanja. Ob slabem finančnem stanju je Murskosoboško vrtčevsko društvo večkrat, tudi leta 1892, izrazilo željo po tem, da bi vrtec prevzela država, saj ga samo društvo več ni zmoglo vzdrževati.³⁷ Vzdrževanja na lastne stroške je do podržavljenja vrtca leta 1896 prevzel grof Tivadar Széchenyi.³⁸ Na območju Murske Sobote in Beltincev pa je izstopala predvsem družina Zichy. Grof Avgust Zichy je s svojo družino med prvo svetovno vojno večkrat bil v murskosoboškem vrtcu, kjer je prisluhnil otroškemu petju in recitiranju ter ob tem obdaril otroke.³⁹ To navado je ohranila njegova hčerka Marija Zichy.⁴⁰ Svojo dobrodelnost je razširila tudi v domačih Beltincih, kjer je ob nastopu najmlajših vrtčevskih otrok poskrbela za prehrano ter pomagala v stiskah predvsem vojnim sirotam, vdovam in invalidom.⁴¹

³³ "Gróf Batthyány Zsigmond nagylelkű adománya", *Muraszombat és Vidéke*, 11. 11. 1906, št. 45, str. 2.

³⁴ Grofica Marija Szapáry roj. Győry (1840–1908) je bila od leta 1861 poročena s grofom Gezo Szapáryjem. Bila je dvorna dama kraljice Elizabete, aktivna v dobrodelnem ženskem društvu v Budimpešti, večletna predsednica katoliškega dobrodelnega ženskega društva v Murski Soboti ter velika podpornica in dobrotnica novoustanovljenih institucij kot so sirotišnice, vrtci ipd. (Szelepecz Janos, "Szapary grofjca", *Neutepeno poprijéta Devica Marija: pobozen meszecszen liszt*, junij 1908, št. 7, str. 197–200).

³⁵ "Köszönet-nyilvánítás", *Muraszombat és Vidéke*, 3. 12. 1899, št. 49, str. 3.

³⁶ "Ünnepély", *Muraszombat és Vidéke*, 22. 7. 1894, št. 30, str. 2.

³⁷ "Óvoda", *Muraszombat és Vidéke*, 4. 12. 1892, št. 49, str. 2.

³⁸ "Gróf Széchenyi Tivadar", *Muraszombat és Vidéke*, 23. 1. 1887, št. 4, str. 2.

³⁹ "Főúri látogatás", *Muraszombat és Vidéke*, 6. 8. 1916, št. 32, str. 3.

⁴⁰ "Óvodai záróünnepély", *Muraszombat és Vidéke*, 1. 7. 1917, št. 26, str. 3.

⁴¹ "Ünnepély", *Muraszombat és Vidéke*, 23. 9. 1917, št. 38, str. 3.

Finančna podpora za prekmurske vrtce pa je prišla tudi s strani malomeščanskih posameznikov in pa lokalnih podjetij ter raznih lokalnih društev.⁴² Leta 1887 je bilo v lokalnem časopisju celo izpostavljeno, da Judje vidijo v vrtcu večji smisel in intelektualni razvoj otroka in tako zanj tudi več darujejo, medtem ko večina krščanskih industrialcev, večinoma iz kmetijske panoge, ne.⁴³

Iz različnih virov je razvidno, da vrtci v Prekmurju so bili ustanovljeni z namero širjenja madžarskega jezika tam, kjer je večinsko prebivalstvo bilo slovensko govoreče. Ob otvoritvi vrtca na Cankovi, ki se je zavlekla v leto 1896, se v časopisju še posebej pozdravlja ustanavljanje podobnih institucij, še posebej na meji, kjer bodo Madžari "pripravili plodna tla za prihodnost".⁴⁴ Podobni primeri madžarizacije so se dogajali tudi na drugih slovenskih območjih, ki so bila pod avstrijskim delom monarhije. Vendar so za razliko od madžarskih predšolskih ustanov tiste imele v okolju alternativo, saj so tam delovale narodnoobrambne organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda. Slednje so podpirale slovenščino kot učni jezik v šolah ter se bojevale zoper širjenje nemškega in italijanskega šolstva.

Prve vzgojiteljice

Ko se je v drugi polovici 19. stoletja razmišljalo o osebah za skrb otrok zunaj družine, so v poštev prišle samo ženske. Nastal je nov ženski poklic, ki so ga spodbujala meščanska ženska gibanja in društva ter vsi tisti, ki jih je zanimala javna vzgoja majhnih otrok.⁴⁵

Prve zaposlene vzgojiteljice v Prekmurju so se izšolale v ogrskem delu monarhije. Najstarejše v Budimpešti, kjer je prišlo do ustanovitve Fröblovega ženskega društva.⁴⁶ Sam razvoj Fröblovih idej in ustanovitev vzgojiteljske šole pa je bil močno povezan tudi z vzporednim procesom ženskega gibanja na Madžarskem ter večje vloge ženske v družbi. Kot je povzel Robert Nemes, je v času nacionalizma po pomladi narodov na Madžarskem vprašanje ženske izobrazbe bilo pomembno, saj "bolj ko je družba kultivirana, boljše izobrazbo imajo v njej ženske."⁴⁷ Veliko vlogo pri ženskem društvu je imela Györgyné Maj-

⁴² "Köszönetnyilvánítás", *Muraszombat és Vidéke*, 17. 2. 1907, št. 7, str. 3.

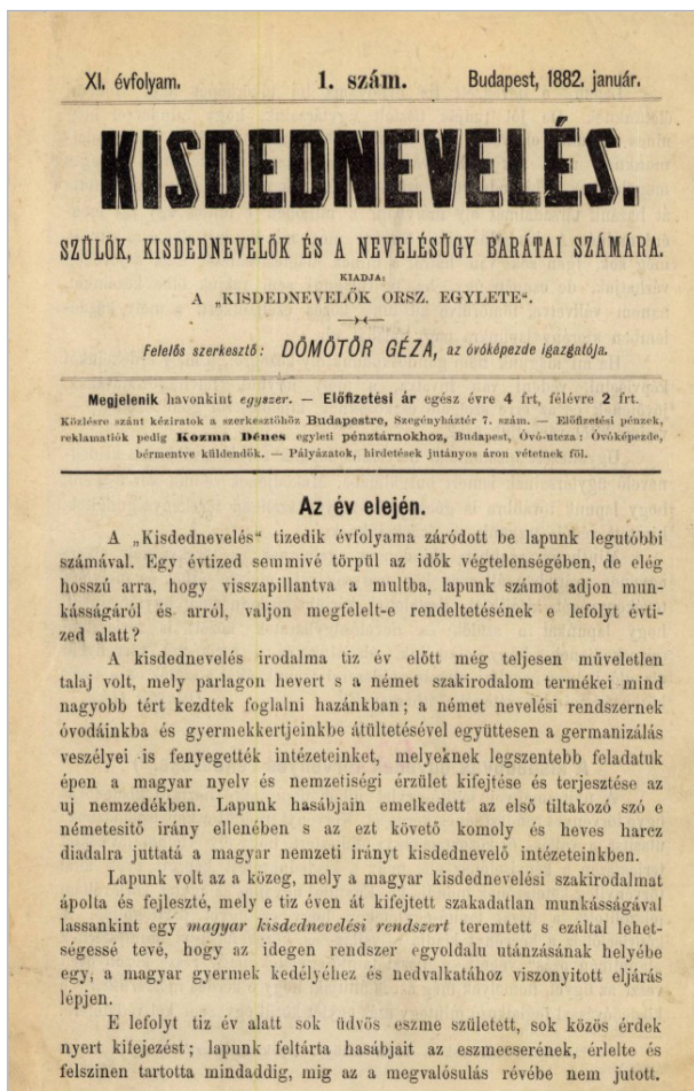
⁴³ "A muraszombati kisdédóvodában", *Muraszombat és Vidéke*, 7. 8. 1887, št. 32, str. 2.

⁴⁴ "Óvoda megnyitása", *Muraszombat és Vidéke*, 22. 12. 1895, št. 51, str. 2–3.

⁴⁵ Gary, *Geschichte der Kindergärtnerin von 1779 bis 1918*, str. 105–106.

⁴⁶ Rehó, "Kisdédóvás a történeti Kárpátján a 19. században és a 20. század elején", str. 142.

⁴⁷ Robert Nemes, *The once and future Budapest* (Illinois, 2005), str. 91.



Naslovnica strokovnega mesečnika *Kisdednevelés* za predšolsko vzgojo iz leta 1882 (*Kisdednevelés*, dostopno na: https://adt.arcanum.com/ro/view/Kisdednevelés_1882/?pg=0&layout=s, pridobljeno: 15. 2. 2023)

láth⁴⁸, ki je poskrbela, da je Vzgojno žensko društvo v Budimpešti (Budapesti Nevelési Nőegylet) leta 1872 prevzelo ime *A Magyarországi Központi Fröbel*

⁴⁸ Györgyné Mailáth rojena kot Stefánia Prandau-Hilleprand (1832–1914) je bila pomembna osebnost v katoliškem življenju mesta Pécs, saj je med drugim ustanovila ljudsko šolo in druge izobraževalne ustanove. Svoj čas je bila tudi predsednica dobredelnega ženskega društva v Budimpešti. Njen mož György Mailáth (1818–1883) je bil državni sodnik (*országbíró*) in častni član Madžarske akademije znanosti (*Mailáth György*, dostopno na: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Mail%C3%A1th_Gy%C3%B6rgy_\(ország%C3%A1gb%C3%ADr%C3%B3,_1818%E2%80%931883\)#Csal%C3%A1dj%C3%A1, pridobljeno, 25. 2. 2023](https://hu.wikipedia.org/wiki/Mail%C3%A1th_Gy%C3%B6rgy_(ország%C3%A1gb%C3%ADr%C3%B3,_1818%E2%80%931883)#Csal%C3%A1dj%C3%A1, pridobljeno, 25. 2. 2023)).

Nőgyesület oz. Madžarsko osrednje Fröblovo žensko društvo.⁴⁹ Ta je pozneje imel tudi Institucijo za izobraževanje vzgojiteljic v vrtcu oz. *Gyermekkertí neve-lő képezdéje*.⁵⁰

Med drugimi se je v Budimpešti na tako imenovani *Magyarországi Központi Fröbel Nőgyesület* leta 1893 za vzgojiteljico izšolala žena enega večjih prekmurskih tiskarjev na prelomu 20. stoletja, lastnika tiskarne in papirnice, Ernesta Balkanyija v Dolnji Lendavi, Theodora Mayer. Dora Mayer sicer nikoli ni bila dodeljena na vzgojiteljsko delovno mesto, je pa nekaj let aktivno sodelovala v vrtčevskem društvu v Budimpešti, nato pa se je kmalu poročila in z možem preselila v Doljno Lendavo, kjer sta odprla tiskarno.⁵¹

V Prekmurju se je zvrstilo kar nekaj šolanih in usposobljenih deklet z vzgojiteljsko šolo. Izobrazile so se v tako imenovani vzgojiteljski šoli v Budimpešti ali pa na učiteljiščih, ki so imela programe in tečaje, s katerimi so dajala možnost opravljanja vzgojiteljske diplome. V Železni županiji so izstopale vzgojiteljske šole v Šopronu, Kisegu in Sombotelu. Ena najpomembnejših vzgojiteljskih šol je bila v Kisegu, ki je pod vodstvom reda dominikank odprla svoja vrata že leta 1867.⁵² Sledilo pa je tudi odprtje šolskih ustanov za dekleta v Sombotelu, kamor so prišle dominikanke na povabilo škofa ter poleg vrtca, osnovne šole in dekliške meščanske šole, leta 1913 odprle vzgojiteljsko šolo. V njej se je letno izobraževalo od 30 do 40 učenk in po dvoletnem izobraževanju opravilo zaključni izpit.⁵³ Izobraževalni cilj šole je bil "usposobiti vzgojiteljice vrtca, ki so poklicane, verne, značajske in domoljubne, da lahko prevzamejo svoje mesto pri vzgoji otrok, tako v vrtcu kot v družini".⁵⁴ Šolanje vzgojiteljic je trajalo dve leti. Sprejeta pa so bile samo zdrava dekleta z dopolnjenjem šestnajstim letom z glasbenim poslušom ter s šolskim spričevalom, ki potrjuje uspešno končanje 4. razreda srednje, meščanske ali višje dekliške šole idr. Tudi osebe, starejše od 40 let, so lahko bile sprejete na šolanje, vendar le s posebnim ministrskim dovoljenjem.⁵⁵ Po opravljeni diplomu so morale po zakonu iz leta 1891 opraviti še najmanj eno leto praktičnega usposabljanja.

⁴⁹ Éva Szabolcs in Endréné Réthy, "Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon", *Magyar pedagógia: A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata* 99, št. 4 (1999), str. 363–373, 367 (dalje: Szabolcs in Endréné Réthy, "Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon").

⁵⁰ Szabolcs in Endréné Réthy, "Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon".

⁵¹ Njeno diploma hrani Galerija-Muzej Lendava, razstavljena je na stalni razstavi v lendavski sinagogi.

⁵² Mária Geröly, "A szombathelyi Domonkos Rendi nővérek óvónőképző intézetének története (1913–1923)", v: *A tanítóképzés múltja, jelene III.*, ur. Ildikó Koós in Béla Molnár (Sopron: Nyugat-Magyarországi egyetem, 2014), str. 122 (dalje: Geröly, "A szombathelyi Domonkos Rendi nővérek óvónőképző intézetének története (1913–1923)").

⁵³ Geröly, "A szombathelyi Domonkos Rendi nővérek óvónőképző intézetének története (1913–1923)", str. 123.

⁵⁴ Prav tam, str. 124.

⁵⁵ 1891. évi XV. törvények a kisdéővásról, str. 7.

Na vzgojiteljskih šolah so se izobraževala predvsem malomeščanska dekleta, hčere učiteljev, uradnikov ipd. Nekatere poklica niso nikoli opravljale oziroma so ga zaradi poroke morale opustiti. Med njimi je bila Ella Kondor, hči učitelja Ferenca Kondorja iz Kupšincev in sestra karikaturista Ladislava Kondorja, ki je bila kot diplomirana učiteljica imenovana v vrtec v Nagykőrös leta 1908,⁵⁶ naslednje leto pa je že nehala službovati zaradi poroke z odvetnikom dr. Balintom Birójem.⁵⁷

Ocenjujem, da je bilo vzgojiteljic, delujočih v prekmurskih vrtcih od konca 19. stoletja do leta 1919 približno dvajset.⁵⁸ Mednje štejem le zaposlene diplomirane vzgojiteljice, ne pa vodje poletnih zavetišč, saj bi število le-teh bilo veliko večje. Nekatere diplomirane vzgojiteljice so v Prekmurju delovale le nekaj let, druge skoraj celo življenje. Prijavljale so se na razpise, ki so jih objavljala različna županijska vrtčevska društva ali pa so bila imenovana s strani države. Njihove dodelitve na delovna mesta so bile objavljene v vrtčevski reviji *Kisdenevelés*. Slednja je bila strokovna revija za predšolske otroke, ki jo je izdajalo Državno vrtčevsko društvo ter je bila v prvi vrsti namenjena vzgojiteljicam ter vzgojiteljem in tistim, ki delajo v vzgoji, pa tudi staršem. Šlo je za prvo in najpomembnejšo mesečno revijo za predšolsko vzgojo, ki je izhajala od leta 1879 vse do leta 1944 z nekaj letnimi premori med leti 1919 in 1924. Leta 1882 je urednik revije Geza Dömötör⁵⁹ v uvodnem članku spomnil, da so bili prvi članki v reviji predvsem protest proti germanizaciji in prenosu nemškega vzgojnega sistema v madžarske vrtce. Pretečemu ponemčevanju so se z ostrim bojem uprli in širili madžarski jezik in narodno madžarsko čustvo v nove rodove.⁶⁰ Tako je list stremel k negovanju in razvijanju madžarske otroške vzgojne literature in skozi leta počasi oblikoval madžarski vzgojni sistem.

Umeščanje vrtcev in zaposlenih vzgojiteljic pod predpisane zakonske okvire⁶¹ je prinesel že večkrat citirani Csákyjev zakon o otroških vrtcih iz leta

⁵⁶ *Muraszombat és Vidéke*, 19. 4. 1908, št. 16, str. 3.

⁵⁷ *Muraszombat és Vidéke*, 19. 9. 1909, št. 38, str. 3.

⁵⁸ V sledečih vrtcih so se zvrstile naslednje vzgojiteljice: Vrtec Bakovci od leta 1894 dalje: Izabella Tökéssy, Ida Nagy, Janka Jedlicka, Amália Kasperek in Ilona Lázár; Vrtec Cankova od leta 1895 dalje: Anna Spransky in Jolanka Hima; Vrtec Tišina: Ilona Fénusz in Mariska Eigner; Vrtec Puconci od leta 1899: Vilma Bouquet, Gizella Pammer in Katalin Barbocsik; V obeh murskosoboških vrtcih: Irma Kammermayer Takáts, Ilona Tóhati, Roza Nagy in Anna Spransky.

⁵⁹ Géza Dömötör (Pest, 1856 – Újpest, 1900) vzgojitelj, pedagog, pisec pedagoških tekstov in od leta 1880 tudi ravnatelj Državnega vrtčevskega društva. Med drugim je kasneje aktivno sodeloval pri pripravi zakona o vrtcih leta 1891 (*Magyar életrajzi lexikon*, dostopno na: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>, pridobljeno: 24. 1. 2023).

⁶⁰ "Az év elején", *Kisdenevelés*, januar 1882, št. 1, str. 1–2.

⁶¹ V avstrijskem delu monarhije je področje vzgojiteljic pred letom 1972 obstajal le kot opomba v organizacijskem statutu za ustanove za usposabljanje učiteljev, z letom 1972 pa je sprejet ministrski odlok, ki vsebuje ločeno zakonsko določbo o usposabljanju vzgojiteljev v vrtcih v Avstriji (Gary, *Geschichte der Kindergärtnerin von 1779 bis 1918*, str. 91).

1891. Ta je med drugim uzakonil, da so v otroških vrtcih lahko zaposlene samo diplomirane vzgojiteljice, ki so končale vzgojiteljsko šolo na Ogrskem.⁶² Kot negovalke v otroških vrtcih pa lahko le osebe, ki obvladajo madžarščino in so opravile praktični izpit na vzgojiteljski šoli ali naknadno pred šolskim nadzornikom, za kar so prejele spričevalo o izpitu.⁶³ Za tiste vzgojiteljice, ki so svojo kvalifikacijo pridobile v tujini, so po zakonu morale za priznanje diplome opraviti dodatni kvalifikacijski izpit na madžarskem izobraževalnem zavodu, ki ga je za to pooblastilo ministrstvo za vero in uk.⁶⁴ Izpit je bil sestavljen iz madžarskega jezika in poznavanja madžarske zgodovine, ustavnega prava ter geografije.⁶⁵ Za učenje madžarskega jezika ter zadostno znanje na izpitu so imele tri leta čas. Ob neizpolnitvi teh pogojev je sledila odpoved službe. Razrešene so bile tudi nediplomirane vzgojiteljice po 42. členu zakona, ki pravi takole:

Vzgojiteljice brez spričevala, ki so vsaj tri leta pred začetkom veljavnosti tega zakona neprekinjeno delale v vrtcih, lahko ostanejo na svojem delovnem mestu brez opravljanja kvalifikacijskega izpita in se jim priznajo ugodnosti, določene z zakonom, če pred pristojnim inšpektorjem dokažejo svoje uspešno delo in znanje madžarskega jezika. Če madžarskega jezika ne obvladajo v zadostni meri, ga morajo osvojiti v treh letih od začetka veljavnosti tega zakona in ga praktično dokazati pred inšpektorjem za izobraževanje. V nasprotnem primeru jih je treba razrešiti z delovnega mesta.⁶⁶

Murska Sobota

Kot je bilo že omenjeno, je bila ena izmed prvih predšolskih ustanov v Prekmurju ravno vrtec v Murski Soboti, katerega začetki segajo v tamkaj ustanovljeno zasebno otroško zavetišče.

Zasebni zavod v Murski Soboti je deloval pod vodstvom Francziske Gerjár. Posameznike, ki so se zavedali namena vrtca ne le kot vzgojnega orodja, pač pa tudi podlage za madžarizacijo, je to spodbudilo k ustanovitvi vrtca. Med njimi je velike zasluge za ustanovitev imel okrajni sodnik (*Járásbíró*) Agustich Pongrácz, ki je od začetka opravljal funkcijo predsednika vrtčevske-

⁶² Kokolj in Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 225.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ 1891. évi XV. törvénycikk a kisdédóvásról, str. 2.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ 1891. évi XV. törvénycikk a kisdédóvásról, str. 9.

Kisdedovoda.

Járásunk egyik égető szükségén tehát segítve lesz. A kisdedovoda felállításával ezrekre menő kincseket nyerünk, hisz csak egy gyermek megmentése pénzben meg se becsülhető, hát midőn százak előtt nyitjuk meg azt az utat, melyen haladva csakis jó polgárai lehetnek e hazának s a munka, szorgalom folytán mindnyájan boldogok: mily óriási kincset gyűjtünk az emberiség javára.

Szülők, emberbarátok: olvassátok a felhívást!

Felhívás!

A m. kincstár s a megyei tek. központi ovoda-egylet segélyezései folytán a múlt évben alakult kisdedóvó-egyesületünk képes lesz az ovodát még május vagy június havakban felállítani; mivel azonban már jó eleve tudnunk kell, hogy hány 3—6 éves gyermek fogja azt látogatni: kérjük azon t. szülőket — ovodaképes gyermekeiket még f. április hóban az egylet gondnokságánál, Takács R. István urnál, saját lakásán naponként 11—12 óráig beíratni ne terheltesse! Egy-egy gyermek után az évi fizetés 2 frt 40 kr., melynek felét az ovoda megnyitásakor le kell róni. Be kell mondani a beíratásnál a gyermek vezetéks- keresztnevét, születési évét s napját, születési helyét, lakását, szülője nevét, foglalkozását, vallását, anyanyelvét, testi- vagy lelki hibáit, rossz szokásait, ha azok a beírandó gyermeknél netán előfordulnának.

Muraszombat, 1886. márczius 24-én.

A választmány.

Poziv k vpisu v murskosoboški vrtec (*Muraszombat és Vidéke*, 4. 4. 1886, št. 14, str. 2)

ga društva več let.⁶⁷ Ob oblikovanju vrtčevskega društva Murska Sobota 7. septembra 1885, Franczisko Gergár niso zaposlili kot vzgojiteljico v vrtcu, saj ni imela potrebnih strokovnih izpitov in diplome.⁶⁸ Je pa do svoje dokončne razrešitve, vsaj nekaj mesecev po otvoritvi vrtca bila imenovana za pomočnico vzgojiteljice.

Že aprila leta 1886 je v časopisu *Muraszombat és Vidéke* bil objavljen poziv o vpisu otrok v murskosoboški vrtec.⁶⁹ Šele z avgustom pa je prišlo do slavnostne otvoritve, z govorom okrajnega sodnika in vodje murskosoboške vrtčevske ustanove — Agustich Pongrácz; ta se je zahvalil vsem, ki so prispevali k

⁶⁷ Irma Kammermayer Takács, "A muraszombati kisdedóvoda története keletkezésétől máig", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 8. 1896, št. 32, str. 1—3.

⁶⁸ Prav tam, 2.

⁶⁹ "Felhívás!" *Muraszombat és Vidéke*, 11. 4. 1886, št. 15, str. 3.

sami ustanovitvi in opremi vrtca s svojimi donacijami.⁷⁰ Med drugim je dodal, da vrtec ne bo predan le vzgojiteljici in skrbnici otrok, temveč bodo poskrbeli za razvijanje madžarskega duha in dejavnikov madžarizacije, s čimer bodo koristili tudi domovini.⁷¹

Na razpis za vzgojiteljico vrtca se je prijavila mlada diplomirana vzgojiteljica iz Budimpešte, in sicer z odličnimi priporočili in potrdili.⁷² Šlo je za Irmo Kammermayer. Irma je bila rojena leta 1868 v Budimpešti, se šolala na dekliški meščanski šoli ter obiskovala budimpeštansko državno učiteljsko šolo za vzgojiteljice, kjer je leta 1886 diplomirala. Bila je nečakinja prvega župana Budimpešte, Imreja Kammermayerja.⁷³ Prvo zaposlitev je dobila v Murski Soboti in s tem postala tudi prva vzgojiteljica v Prekmurju. Irma Kammermayer je v svoji zaposlitvi videla predvsem opravljanje svojega plemenitega poslanstva ob meji.

Vzgojiteljica Irma Kammermayer se je 17. avgusta 1890 v Budimpešti poročila z murskosoboškim učiteljem Istvánom R. Takácsem.^{74,75} Z možem sta delovala v malomeščanski družbi Murske Sobote na različnih področjih. Pomagala mu je pri oblikovanju časopisa *Muraszombat és Vidéke*, ko je bil nekaj let njen urednik. Sama pa je aktivno sodelovala tako v vrtčevskih društvih kot tudi v dobrodelnih ženskih društvih.

Vrtec v Murski Soboti so zaradi težav pri zasebnem vzdrževanju skušali čimprej poddržaviti. To jim je uspelo deset let po ustanovitvi, leta 1896, ko je bila Irma kot vzgojiteljica tam tudi nadalje potrjena. Iz dotrajanih prostorov stanovanjske hiše so leta 1902 vrtec premestili v novo zgradbo na glavni ulici.⁷⁶ Murskosoboški vrtec so od samega začetka obiskovali otroci treh različnih veroizpovedi in treh različnih narodnosti.⁷⁷ O sprejemanju otrok v državne in občinske vrtec brez razlikovanja glede na vero in materni jezik je bilo zapisano tudi v zakonu z leta 1891.⁷⁸ Zanimanje za vrtec je bilo tako veliko, da je presegalo dovoljeno skrb ene vzgojiteljice, ki je lahko skrbela za največ 80 otrok.⁷⁹ Leta 1893 bilo v vrtec vpisanih 100 otrok.⁸⁰

⁷⁰ "Muraszombat, 1886. augusztus 7", *Muraszombat és Vidéke*, 8. 8. 1886, št. 32, str. 1–2.

⁷¹ Prav tam.

⁷² "A muraszombati ...", *Muraszombat és Vidéke*, 11. 7. 1886, št. 28, str. 3.

⁷³ *Muraszombat és Vidéke*, 20. 6. 1897, št. 25, str. 2.

⁷⁴ Kasneje priimek pisan kot Takáts.

⁷⁵ Budapest Főváros Levéltára – Mestni arhiv v Budimpešti na Madžarskem (BFL), HU BFL, XV 20 2 A12 000, Dvojniki matičnih knjig reformirane cerkve iz arhiva *Dunamelléki református egyházkerület*, mikrofilm škatla A18-A19, "Poročna knjiga reformirane cerkve iz leta 1890".

⁷⁶ "Két ünepély", *Muraszombat és Vidéke*, 25. 5. 1902, št. 21, str. 1.

⁷⁷ "Egy kis statistika", *Muraszombat és Vidéke*, 13. 11. 1892, št. 46, str. 3.

⁷⁸ 1891. évi XV. törvények a kisdédóvársról, str. 4.

⁷⁹ Prav tam, str. 2.

⁸⁰ "Régen számlálgatták", *Muraszombat és Vidéke*, 2. 7. 1893, št. 27, str. 2–3.



Razglednica prikazuje stavbo prvega državnega vrtca v Murski Soboti, ki se je nahajal na takratni Glavni ulici (Zasebna zbirka Zorana Vidica iz Murske Sobotne)

Ob vedno večjem številu prijavljenih otrok so v Murski Soboti leta 1907⁸¹ odprli še en vrtec, in sicer v najetem stanovanju lastnika Jenőja Terplána na Lendavski ulici, pozneje znanem kot "Terplanov vrtec".⁸² Za vzgojiteljico v drugem državnem vrtcu je bila izbrana Ilona Tóhati.⁸³ Slednja je vrtec po zaključni slovesnosti konec oktobra zapustila. Premeščena je bila v vrtec v svojem rojstnem mestu Kolozsvár.^{84,85} Njeno mesto je zasedla Rozsa Nagy, vzgojiteljica iz Tešanovcev.⁸⁶ Rozsa Nagy je ministerstvo za veroizpoved in javno šolstvo junija 1908 poslalo na nadaljnje vzgojiteljsko izobraževanje v kraj Hódmezővásárhelyu, v bližini mesta Szeged, ki se ga je udeležilo 30 slušateljev, od tega sta bili dve tretjini zaposlenih v državnih vrtcih.⁸⁷ Bila je edina vzgojiteljica iz Železne županije, udeleženk iz Zalske županije ni bilo.

⁸¹ Leta 1906 so morali v državnem vrtcu zaradi prostorske stiske zavriniti 100 otrok ("Ótődik tanerőt az állami iskolába", *Muraszombat és Vidéke*, 1. 7. 1906, št. 26, str. 1–2).

⁸² "Az állami ovoda gondnokságának ülése", *Muraszombat és Vidéke*, 7. 10. 1906, št. 40, str. 3.

⁸³ "Új óvoda és óvoné", *Muraszombat és Vidéke*, 2. 9. 1906, št. 35, str. 3.

⁸⁴ Kolosvár je danes mesto Cluj v Romuniji.

⁸⁵ "Athelyezett ovonó", *Muraszombat és Vidéke*, 24. 11. 1907, št. 47, str. 3.

⁸⁶ "Kinevezés, áthelyezés", *Az Ujság*, 27. 11. 1907, št. 281, str. 21.

⁸⁷ "Hírek: Nagy Rózsikát", *Muraszombat és Vidéke*, 3. 7. 1908, št. 27, str. 3.



Fotografija vzgojiteljice Irme K. Takáts (*Kisdednevelés*, 15. 11. 1912, št. 22, str. 581–582)

Konec septembra leta 1912 je v pokoj iz zdravstvenih razlogov odšla vzgojiteljica Irma Kammermayer Takáts. Tri desetletja je v murskosoboškem vrtcu uspešno delovala na področju vzgoje in prva utirala pot madžarizaciji. "Otroci so po njeni zaslugi vzljubili madžarski jezik, vendski otroci pa so se po njeni zaslugi naučili madžarsko pozdraviti in moliti".⁸⁸ Ob upokojitvi je vodstvo državne osnovne šole in državnega vrtca v Murski Soboti svoji domačinki izrazilo priznanje in hvaležnost za njeno uspešno, požrtvovalno delovanje v korist madžarskega jezika in kulture. Okrajni glavar (*járási főszolgabíró*) in predsednik sveta zavoda vrtca Posvay Pongrác je v govoru vzgojiteljici izrazil priznanje in hvaležnost, ki jo ji priznavajo vrtci, šole in starši. Spomnil se je zaslug vzgojiteljice ob odhodu v pokoj, saj je bila v svojem poklicu eden najmočnejših stebrov madžarske družbe. Od nje so se poslovili tudi učitelji, sodelavke in pa tudi razna društva, predvsem katoliško žensko društvo Murska Sobota, katerega članica je bila dolga leta.⁸⁹

⁸⁸ "Takácsné K. Irma nyugdalomba vonul", *Muraszombat és Vidéke*, 29. 9. 1912, št. 39, str. 3.

⁸⁹ "A muraszombi ker. jótékony nőegylet közgyűlése", *Muraszombat és Vidéke*, 1. 12. 1912, št. 48, str. 1.

Državno društvo vzgojiteljic se je pridružilo počastitvi Irme K. Takáts, ki je skoraj trideset let delala za napredek madžarskega izobraževanja otrok ter dosegla dobre rezultate tako v praksi kot tudi s pisanjem – literarno. Skozi leta je objavila več člankov v časopisu *Kisdednevelés*. "Vse njeno delo je odlikovala praktičnost, oster pogled in prodorna ljubezen do svojega poklica", so zapisali.⁹⁰ Zakonodajna oblast Železne županije ji je podelila denarno nagrado in priznanje za izjemne zasluge na področju madžarizacije, saj je tudi kot sodelavka državnega sveta muzejev in knjižnic petnajst let vodila knjižnico Transdanubijskega izobraževalnega društva (*Dunántúli Közművelődési Egyesület Könyvtára*). V veliko zahvalo in spoštovanje njenega dela in dosežkov za madžarizacijo okolja je bilo o njenem življenju in delovanju ob upokojitvi objavljenih nekaj člankov v pomembnih lokalnih in državnih časopisih in revijah, med drugim v *Képes Hét, Néptanítók Lapja, Múraszombat és Vidéke* in časopisu *Kisdednevelés*.

Z Irmo se je istega leta, novembra 1912, upokojil tudi njen mož, ravnatelj osnovne šole v Murski Soboti – István R. Takáts.⁹¹ Tudi on je imel zelo pomembno vlogo v kulturnem preoblikovanju mesta ter imel več pomembnejših funkcij. Preselila sta se v Budimpešto, kjer je živel tudi Istvánov sin iz prvega zakona, László Takátsu⁹², ki je delal kot vodja gradnje madžarskega parlamenta.⁹³ Z dobrodelno dejavnostjo sta nadaljevala tudi v Budimpešti, še posebej po smrti sina, ki je umrl leta 1917 v prvi svetovni vojni. V njegov spomin sta ustanovila fundacijo.⁹⁴ Istega leta je zaradi bolezni umrla tudi njuna štirinajstletna hči Mancika Kammermayer.⁹⁵ Upokojeni učitelj István Takáts se je poslovil aprila leta 1919 v Budimpešti⁹⁶, žena, upokojena vzgojiteljica, pa enkrat po tem.

Ob upokojitvi Irme K. Takáts leta 1912 je bila kot njena namestnica v soboškem vrtcu izbrana vzgojiteljica Ilona Lázár, ki pa je bila po razpisu dodeljena v kraj Lukićevo⁹⁷. Na razpis za murskosoboško vzgojiteljico se je prijavilo 136 kandidatk. Minister je izbral vzgojiteljico v vrtcu na Cankovi, Anno Spransky, svakinjo Jozsefa Saáryja, okrožnega sodnika.⁹⁸ Zaupano ji je bilo tudi vodenje javne knjižnice, kjer je nadaljevala delo Irme K. Takáts. Za uspešno skrb in vode-

⁹⁰ "Takátsné Kammermayer Irma", *Kisdednevelés*, 15. 11. 1912, št. 22, str. 581–582.

⁹¹ "Takáts R. István búcsúzik", *Múraszombat és Vidéke*, 10. 11. 1912, št. 45, str. 2.

⁹² Več o delih Lászlója Takátsa: Atilla Písnjak, *Takáts László építész munkássága*. Magistrsko delo, Filozofska in družboslovna fakulteta, Katoliška Univerza Pázmány Péter v Budimpešti (Budimpešta, 2015).

⁹³ "Takáts R. István", *Múraszombat és Vidéke*, 24. 11. 1912, št. 47, str. 1–2.

⁹⁴ "Újabb alapítvány", *Múraszombat és Vidéke*, 1. 9. 1918, št. 35, str. 2.

⁹⁵ "Halálozás", *Múraszombat és Vidéke*, 29. 7. 1917, št. 30, str. 3.

⁹⁶ *Family Search*, Hungary Civil Registration, 1895–1980, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, Budapest (II. Kerület). Deaths (Halottak) 1919 (márc), dostopno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33HT-DYK9-CKC?i=41&cc=1452460>, pridobljeno: 28. 1. 2023.

⁹⁷ Kraj v madžarščini imenovan *Zsigmondfalva*, danes v Srbiji.

⁹⁸ "Az új ovónő", *Múraszombat és Vidéke*, 27. 10. 1912, št. 43, str. 3.

nje knjižnice je leta 1912 od državnega sveta muzejev in knjižnic prejela tudi nagrado za učinkovito služenje nacionalni javni kulturi.⁹⁹

Dolnja Lendava

Razvoj vrtcev v Zalski županiji je bil nekoliko počasnejši na območju današnjega Prekmurja. Pobude in ideje o ustanovitvi vrtca v Dolnji Lendavi so bile že leta 1898.¹⁰⁰ Šele naslednje leto je bilo ustanovljeno Izobraževalno društvo Dolnje Lendave in okolice (*Alsó Lendvai és Vidéki Közművelődési Egylet*), ki se je zavzemalo za ustanovitev vrtca. S pomočjo društva je skušalo razširiti svojo dejavnost in doseči zadan cilj – ustanovitev vrtca za otroke od 3. leta starosti dalje, ki se bodo med igranjem učili madžarskega jezika in gradili temelje za nadaljevanje v osnovni šoli.¹⁰¹ Pokrovitelj društva je bil Miklos Esterházy, aristokrat in lastnik fidejkomisa v Dolnji Lendavi in okolici.

Leta 1900 je uprava Zalske županije oblikovala osnutek zaščite otrok, da se poleg že obstoječih vrtcev ustanovijo novi. To je bilo skladno z zakonom o vrtcih, ki je predpisoval občinam, ki so sedež okraja, da so dolžne ustanoviti in vzdrževati vrtece in šole, če je v mestu ali občini najmanj 40 otrok brez stalnega varstva in oskrbe.¹⁰² Po 16. členu pa so bile obvezane tudi občine, ki so plačevale državi med 10.000 in 15.000 forintov na leto, da ustanovijo stalna zavetišča za otroke. Manjše letne dajatve pod 10.000 forintov in imajo najmanj 15 otrok brez stalnega varstva, morajo ustanoviti začasna zavetišča.¹⁰³ Tako je mesto Dolnja Lendava postavilo vrtec oziroma stalno otroško zavetišče.¹⁰⁴ Medtem ko so bila poletna zavetišča načrtovana v prekmurskih krajih, kot so Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Dobrovnik, Gornja Bistrica, Velika Polana in Turnišče.¹⁰⁵ Samo ustanavljanje in vzdrževanje vrtcev je v pretežno ruralnem okolju bilo na plečih občin, kar jih je finančno obremenilo. Obenem je v krajih z večino nemadžarske narodnosti povzročilo situacijo, da so občani plačevali sami za svoje raznarodovanje.

Za vzgojiteljico vrtca oz. bolje rečeno zavetišča¹⁰⁶ so predstavniki mestnega sveta Dolnje Lendave izbrali gospodično Klaro Soós, ki je bila znana med malo-

⁹⁹ "Takátsné, K. Irma jutalmazása." *Muraszombat és Vidéke*, 29. 12. 1912, št. 52, str. 3.

¹⁰⁰ "Megyei kisdévedelem", *Délzala*, 24. 7. 1898, št. 30, str. 3.

¹⁰¹ "Felhívás", *Alsó-Lendvai Híradó*, 16. 7. 1899, št. 27, str. 2.

¹⁰² 1891. évi XV. törvények a kisdévédről, str. 3.

¹⁰³ Prav tam.

¹⁰⁴ "Kisdévéás", *Néptanítók Lapja*, 29. 3. 1900, št. 13, str. 16.

¹⁰⁵ "A közigazgatási bizottság ülése", *Alsó-Lendvai Híradó*, 25. 3. 1900, št. 12, str. 6–7.

¹⁰⁶ "Egyesületek és intézetek: Óvónők, óvók", *Kisdévednevelés*, 15. 1. 1899, št. 2, str. 53.

meščansko mladino.¹⁰⁷ Januarja 1899 se je zaročila z brivcem Lajosem Horváthom, ki je okrog leta 1900 odprl brivnico in frizerski salon na Glavni ulici v Dolnji Lendavi. Od takrat se vzgojiteljica v virih pojavlja le kot Horváth Lajosné.¹⁰⁸ Slednja je otroke učila predvsem petja ter jih pripravljala na nastope ob koncu leta.¹⁰⁹ Ti so potekali večinoma na prostem na dvorišču ali vrtu katere od restavracij. Od leta 1902 do 1909 je bila to restavracija, imenovana *Csípkes*,¹¹⁰ kasneje pa so zaključne proslave kontinuirano potekale na vrtu gostilne judovske družine Blau¹¹¹ na današnji Kolodvorski ulici.¹¹² Vrtec je prostore našel v bližini meščanske šole, ki pa so bili zelo neprimerni.¹¹³

Delovanje prekmurskih vzgojiteljic

Večina šolanih vzgojiteljic v Prekmurju je bila članic¹¹⁴ madžarskega državnega vrtčevskega društva, preko katerega so se seznanile z novimi pedagoškimi metodami. Nekatero so tudi aktivno sodelovale na njihovih sestankih, npr. vzgojiteljica Irma K. Takáts iz Murske Sobote. Večina vzgojiteljic je bila tudi naročena na strokovno revijo *Kisdednevelés* ter tako bila v nenehnem stiku z novostmi pri vzgoji, zakonskimi spremembami, imenovanji in premestitvi vzgojiteljic, o organiziranih izobraževanjih ipd. Za časopis so ob določenih praznikih in pomembnejših dogodkih spisale tudi kak članek ali le nekaj vrstic o vrtcih, v katerih delujejo. Naročene pa so bile tudi na lokalno časopisje *Muraszombat és Vidéke* in *Alsó-Lendavi Híradó*, kjer so objavljale razne zahvale ob donacijah za vrtčevske otroke in pa članke o stanju in nalogah vrtcev, ki so namenjeni spodbujanju madžarskega jezika in zagotavljanju pomembnega prostora za vzgojo.¹¹⁵

Vzgojiteljice so poleg svojega vrtčevskega dela v javno sfero vstopale tudi skozi filantropsko, dobrodelno delo ter skozi tradicionalna ženska področja, kot sta učenje in nega.¹¹⁶ Delovale so v okrajnih vrtčevskih društvih, v učiteljskih

¹⁰⁷ "Műkedvelői előadás", *Délzala*, 21. 8. 1898, št. 34, str. 3.

¹⁰⁸ "Eljegyzés", *Délzala*, 1. 1. 1899, št. 1, str. 2.

¹⁰⁹ "A kisdedek vizsgája", *Alsó-Lendavi Híradó*, 9. 8. 1903, št. 32, str. 3.

¹¹⁰ "Hórvat Lajosné óvónő", *Alsó-Lendvai Híradó*, 10. 8. 1902, št. 32, str. 3.

¹¹¹ Vsaj do leta 1913.

¹¹² "Záróünnepély az ovodában", *Alsó-Lendvai Híradó*, 13. 6. 1909, št. 24, str. 3.

¹¹³ "A lendvai kisdedóvó", *Alsó-Lendvai Híradó*, 1. 5. 1910, št. 18, str. 1.

¹¹⁴ "Egyesületünk új tagjai", *Kisdednevelés*, 15. 1. 1899, št. 2, str. 52.

¹¹⁵ Irma Kammermayer Takács, "A muraszombati kisdedóvoda története keletkezésétől máig", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 8. 1896, št. 32, str. 1–3.

¹¹⁶ Judith P. Zinsser in Bonnie S. Anderson, "Women in Early and Modern Europe: A Transnational Approach", v: *Women's history in global perspective*, ur. Bonnie Smith (Chicago: University of Illinois Press, 2005), str. 124.

društvih, ženskih dobrodelnih društvih in v okrilju madžarskih izobraževalnih društev v Murski Soboti in Dolnji Lendavi. Vzgojiteljica Irma Kammermayer se je ob prihodu v Mursko Soboto vključila v učiteljsko društvo in sodelovala v društvih Železne županije. Že julija 1887 je na sestanku predstavila svoj referat z naslovom: "Na kakšen način bi lahko ideje vrtca kot najpomembnejšega orodja madžarizacije, poleg šol, primerno uresničili razmeram na podeželju v najpreprostejši obliki?"¹¹⁷ V uvodu je opisala namen vrtca in nakazala njegovo potrebo predvsem v vaškem okolju. Spodbujala je predvsem prakso madžarizacije v vrtcih in njihovo mreženje.¹¹⁸ Skušala je spodbuditi duhovnike in učitelje na podeželju, ki bi morali ljudi seznanjati s koristmi vrtcev in si prizadevati za njihovo ustanovitev. Priporočala je, da se v praznih šolskih prostorih, tam, kjer vsaj za poletne počitnice ni mogoče urediti običajnega vrtca, ustanovi zavetišča. Poiskati bi bilo potrebno žene, vdove in hčere učiteljev, uradnikov in pastorej, ki bi ta zavetišča vodile, za njihovo pripravo pa bi diplomirane vzgojiteljice bile pripravljene ponuditi svoje znanje in pomoč. V referatu je definirala naloge vodij zavetišč ter predlagala načine zaposlitve ter pedagoške prijeme. Predlagala je predvsem branje knjige za varuške, ki jih je izdalo učiteljsko osebje državnega vrtčevskega društva. Predstavila pa je tudi naslednje kriterije o samih vodjih zavetišč:

1. Vodje bi naj bile starostno med 18. in 40. letom, saj so tiste pod to starostjo še premalo resne, tiste, ki pa starost presegajo, so razdražljive.
2. Za vodenje zavetišča mora biti vodja vzdržljiva in energična, predvsem pa mora imeti zdravo in močno telo.
3. Oseba mora odlično obvladati madžarski jezik, pisno in govorno. Obenem pa mora razumeti tudi jezik okolja, kjer namerava delati.
4. Mora imeti dober posluh za petje in glasbo.
5. Oseba mora biti moralno brezhibna.

Na koncu referata se je ustavila še pri opremi, ki je nujno potrebna v tako oblikovanih zavetiščih.¹¹⁹

Podobne članke, povezane z vzgojo in vrtci je objavljala v časopisu *Muraszombat és vidéke*. Ob deseti obletnici delovanja vrtčevskega društva je vzgojiteljica Irma K. Takáts spisala kratko zgodovino murskosoboškega vrtca, ki je bil objavljen tudi na naslovni strani.¹²⁰ Ob obletnici vrtca pa je spisala članek "Cilj vrtca", ki je bil objavljen v dveh delih.¹²¹

¹¹⁷ "Jegyzőkönyv", *Muraszombat és Vidéke*, 3. 7. 1887, št. 27, str. 4.

¹¹⁸ Prav tam.

¹¹⁹ "Néhány szó a kisdéd-óvodákról", *Muraszombat és Vidéke*, 11. 9. 1887, št. 37, str. 3–4.

¹²⁰ Irma Kammermayer Takáts, "A muraszombati kisdédóvoda története keletkezésétől máig", *Muraszombat és Vidéke*, 9. 8. 1896, št. 32, str. 2.

¹²¹ "Az óvoda célja", *Muraszombat és Vidéke*, 1. 6. 1902, št. 22, str. 2.

Ideje o otroških zavetiščih in njihovo nenehno poudarjanje v časopisju, je predvsem v revnih vaških razmerah ponudilo rešitev, da otroci, ki odraščajo brez nadzora oz. sorojencem v skrbi nekoliko pripomorejo z varstvom čez dan. Obenem pa jih vzgojijo, da bodo tako fizično kot duhovno pripomogli madžarskemu narodu.¹²²

S 25. aprilom 1894 je Železna županijska oblast, ki je dovolila usposabljanja "varuhinj" v Sombotelu in Monoštru, z odlokom dala pravico do usposabljanja varušek za vodenje poletnih zavetišč tudi mestu Kiseg in Murski Soboti.¹²³ Pod vodstvom diplomirane vzgojiteljice Irme K. Takáts so v murskosoboškem vrtcu začeli izvajati šesttedensko usposabljanje. Leta 1894 je tako pod vodstvom vzgojiteljice osem deklet opravilo tečaj za pomočnice vzgojiteljic. Po zakonu iz leta 1891 so tečajnice postale vodje letnih zavetišč. Izpit so opravljala naslednja dekleta in žene: Buzgó Dénesné in Gizela Buzgó iz Tešanovec, Katicza Vass iz Martjanec, Hermin Czvetkó iz Murske Sobote, Mariska Czipóth iz Veščice, Regina Fürst iz Murske Sobote, Ágnes Bagáry iz Markišavca in Berta Simon iz Dolnje Lendave.¹²⁴

V vrtcih so vzgojiteljice stopile v ospredje predvsem ob prireditvah in predstavah otrok ob božiču in zaključkih vrtčevskega šolskega leta, ko so ti pokazali, kar so se naučili. Angažirale so se predvsem pri nabiralnih akcijah, zbiranju finančnih sredstev za vrtec, pa tudi v nabiranju opreme za vrtec.¹²⁵ Širjenje vrtcev v Prekmurju je bilo zelo počasno, predvsem začetki, saj so le-ti potekali v najetih zasebnih stanovanjih, ki so jih morali prilagoditi za uporabo vrtca. Sama gradnja zaradi revščine v okolju velikokrat ni prišla niti na vrsto.

Leta 1913 je izšel člen zakona, ki je urejal predvsem plače državnih vzgojiteljic.¹²⁶ Med drugim je urejal tudi pravico do stanovanja oz. stanovanjske pomoči, opredeljeval disciplinske postopke ipd. Kar je vsaj na papirju bolje definiralo njihovo vlogo in pogoje dela. Dodatno se je za poučevanje madžarsčine na obmejnih šolah in vrtcih s strani odborov zakonodajne oblasti okraja Železne županije, posameznikom podeljevalo denarne nagrade. Tako je leta 1912 za napredek madžarskega jezika v okrožju Murske Sobote nagradil učitelje in vzgojiteljice, med njimi vzgojiteljico Lujzo Stodola Molitorisz iz Tešanovec, murskosoboški vzgojiteljici Irmo K. Takáts in Rózo Nagy, Katalin Barborcsik iz vrtca v Puconcih, tišinsko vzgojiteljico Marisko Eigner in Anno Spransky

¹²² "A kisdednevelés érdekében", *Muraszombat és Vidéke*, 1. 9. 1889, št. 36, str. 1–2.

¹²³ "Nyári menhelyek", *Muraszombat és Vidéke*, 27. 5. 1894, št. 22, str. 1.

¹²⁴ "Dajka-vizsgálat", *Muraszombat és Vidéke*, 29. 7. 1894, št. 31, str. 2.

¹²⁵ "Képviseletestületi közgyűlés", *Muraszombat és Vidéke*, 22. 4. 1900, št. 16, str. 6.

¹²⁶ Zakon 1913. évi XXXIX. törvények - az állami óvónők illetményeinek rendezéséről, razglašen 9. 7. 1913.

iz vrtca na Cankovi.¹²⁷ Na področju vzgoje so vzgojiteljice tudi z glasbo približale madžarski jezik nemadžarsko govorečim otrokom, tako je npr. učiteljica na Cankovi Ana Spranszky igrala violino, ki jo je uporabila tudi ob drugih priložnostih.¹²⁸ Med drugimi tudi z nastopi na zabavah, kjer so imeli nabiralno akcijo. Vzgojiteljice so težile k madžarskemu nacionaliziranemu načinu vzgoje in izobraževanja v vrtcih, kjer so delovale. Večji vpis otrok, predvsem slovensko govorečih, so dosegali z donacijami, vplačanimi vpisninami dobrotnikov, ki so jim nato vzgojiteljice pisale zahvale. Primer vključevanja revnih otrok v vrtec predstavlja tudi tako imenovana fundacija Marije Kovač, ki je pokrivala vpisnine v murskosoboški vrtec ter posledično omogočila večjemu številu otrok mesto v vrtcu. Fundacijo Marije Kovač¹²⁹ je ustanovil namestnik okrajnega sodnika v Murski Soboti in nekdanji urednik časopisa *Muraszombat és Vidéke* – Karel Kovač. Sam je kot posameznik veliko daroval vrtčevskemu društvu ter revnim preko časopisa. Novoustanovljeni sklad iz maja 1889 je v spomin poimenoval po svoji pokojni ženi Mariji. V ustavni listini je napisal, da "živi v prepričanju, da z madžarskega nacionalnega vidika nobena ustanova v Murski Soboti ni upravičena do pokroviteljstva kot vrtec – institucija, ki uvaja človeka v svet razuma in v majhnega otroka vsadi prve klice jezika naše domovine in s tem občutek pripadnosti madžarski domovini ...".¹³⁰ S skladom Marija Kovač je upravni odbor vrtcev že septembra 1889 v murskosoboški vrtec sprejel šest revnih katoliških otrok.¹³¹ Preko sklada so vpisovali siromašne otroke vsaj do leta 1906. Tudi zakon iz leta 1891 je predpisal, da se v državne in občinske vrtce sprejema otroke brez plačevanja pristojbine, če starši otrok dokažejo revščino.¹³²

V murskosoboškem državnem vrtcu, ki je imel edini novo stavbo, so njene prostore uporabljali večnamensko. V vrtcu so potekali sestanki in letne skupščine Rdečega križa Murska Sobota, pa tudi krščanskega dobrodelnega ženskega društva.¹³³ Tajnica slednjega je bila več let vzgojiteljica Irma K. Takáts. V vrtcu je vrtčevsko društvo uredilo knjižnico, ki je bilo na voljo tudi javnosti.¹³⁴ Knjižnico pod okriljem madžarskega izobraževalnega društva je vodila Irma Kamermayer Takáts. V letih 1898–1905 je skrbela za potujočo knjižnico Transdanubijskega izobraževalnega društva, ki je bila prvotno namenjena učiteljstvu v okraju Murska Sobota, z namenom, da se jim omogoči v branje več madžarske-

¹²⁷ "Tanügyi rovat. A magyar nyelv vendvidéki iskolákban", *Pesti Hírlap*, 19. 6. 1912, št. 145, str. 13–14.

¹²⁸ "Egyesületek és intézetek: A tanítók háza", *Kisdiednevelés*, 1. 8. 1900, št. 15, str. 427.

¹²⁹ Imenovan madžarsko *Kovács Mária alapítvány*.

¹³⁰ "Kovács Károly", *Muraszombat és Vidéke*, 26. 5. 1889, št. 22, str. 3.

¹³¹ "Kovács Károly", *Muraszombat és Vidéke*, 29. 9. 1889, št. 39, str. 2.

¹³² 1891. évi XV. törvények a kisdiedóvásról, str. 4.

¹³³ "Meghívó", *Alsó-Lendvai Híradó*, 8. 11. 1908, št. 45, str. 3.

¹³⁴ "Könyvtár órák", *Alsó-Lendvai Híradó*, 17. 5. 1908, št. 20, str. 3.

ga gradiva.¹³⁵ Nato pa je prevzela knjižno omaro izobraževalnega društva *VMKE*, kjer je skrbela za izposojanje madžarskih knjig, ki so bile namenjene vsem mladostnikom, ki so opustili šolanje, in tudi odraslim. Knjige so si sposojali prebivalci tako iz Murske Sobote kot iz okoliških vasi. Irma je za knjižnico naročala knjige, ki so ustrezale splošnemu znanju madžarskega jezika, pa tudi bolj strokovne, za dijake in študente, ki so počitnice preživljali doma ter izobrazeno inteligenco, ki je v velikem številu iskala domoljubno čtivo, posvečeno madžarskemu osvobodilnemu boju in revoluciji leta 1848.¹³⁶ Knjižnico je prva leta vodila zastoj, šele kasneje ji je društvo *VMKE* za vodenje nakazalo nekaj denarja.

Prva svetovna vojna

Prva svetovna vojna je globoko zarezala tudi v prekmurske kraje, kjer je večina sposobnih moških bila vpoklicana v madžarsko vojsko. Mnogi kraji so spreminjali državne zgradbe v bolnišnice, vojaška skladišča, celo kasarne. Marsikje se je šolski pouk med vojno ustavil, zaprli so se tudi nekateri vrtci.

Mednarodnemu odboru Rdečega križa v Ženevi se je že od ustanovitve leta 1863 pridružilo tudi Avstrijsko cesarstvo, pod katero je spadala večina slovenskih dežel, z izjemo Prekmurja, ki je bilo pod Kraljevino Ogrsko in tam ustanovila Rdeči križ šele leta 1879.¹³⁷ Skoraj povsod so se odnosi med državami, vojsko in društvi Rdečega križa okrepili, kar je povzročilo, da se je pravo delo društev organiziralo na nacionalni ravni.¹³⁸ Zagon ustanavljanj podružnic Rdečega križa v Prekmurju so dobila v času balkanskih vojn, intenzivneje pa v času prve svetovne vojne, ko so se v Mursko Soboto prišli zdraviti ranjeni in bolni vojaki cesarske kraljeve armade. Damski, malomeščanski krogi vseh treh veroizpovedi iz dobrodelnih ženskih društev¹³⁹ so bili tisti, ki so dajali spodbude za ustanovitev podružnice Rdečega križa v Murski Soboti decembra 1912,¹⁴⁰ medtem ko je bila podružnica Rdečega križa v Dolnji Lendavi ustanovljena oktobra 1914 pod agilnim delovanjem Gabrielle Fuss, žene dolnjelendavskega lekarnarja.¹⁴¹

¹³⁵ Danes kraju Batina na Hrvaškem.

¹³⁶ "Takácsné könyvtári jelentése", *Muraszombat és Vidéke*, 20. 10. 1912, št. 42, str. 2.

¹³⁷ Darja Kerec, *Človek naša prva skrb: Rdeči križ na Slovenskem od začetkov do danes* (Ljubljana: Rdeči križ Slovenije, 2019), str. 13.

¹³⁸ John F. Hutchinson, *Champions Of Charity: War and the Rise of the Red Cross* (New York: Routledge, 2019), str. 150 (dalje: Hutchinson, *Champions Of Charity*).

¹³⁹ Do prve svetovne vojne obstajajo v Prekmurju dve dobrodelni katoliški ženski društvi, več evangeličanskih ženskih društev, dve judovski dobrodelni ženski društvi in dve mladinski judovski društvi (Sindi Časar, "Fragmenti ženskih društev v Dolnji Lendavi do prve svetovne vojne", *Lindua* 22, št. 14 (2020), str. 35–39).

¹⁴⁰ *Muraszombat és Vidéke*, 22. 12. 1912, št. 51, str. 3.

¹⁴¹ *Alsó-Lendvai Híradó*, 4. 10. 1914, št. 40, str. 4.

V propagandi Rdečega križa je bila priljubljena tema služenje narodu v smislu, "ker moški na fronti tvegajo življenje in zdravje, se ženske poziva, da se pridružijo nesebičnemu zgledu predanosti nacionalnemu cilju".¹⁴² V samem Rdečem križu se je v začetku vojne angažiralo veliko število prostovoljk, med njimi je bilo zlasti veliko plemkinj in bogatih meščank.¹⁴³ Njihova dejavnost je bila v prvi vrsti usmerjena v obiskovanje večtedenskih tečajev zdravstvene nege Rdečega križa, ki jih je vodil takratni zdravnik dr. Sylvius Brandieu,¹⁴⁴ kasneje pa tudi dr. Vilmos Geiger. Tako je bil že leta 1913 v Murski Soboti organiziran tečaj Rdečega križa, ki so se ga poleg malomeščank in učiteljstva udeležile tudi vzgojiteljice Rozsa Nagy, Jolanka Hima in Anna Spransky.¹⁴⁵ Usposobile so se tako v teoretičnem znanju kot v praktičnih veščinah.¹⁴⁶ Vzgojiteljica Anna Spransky je opravila izpite in po tečaju tudi prejela diplomu medicinske sestre (*ápolónői oklevél*).¹⁴⁷ V okviru Rdečega križa so se med vojno vršile nabiralne akcije za ranjene in bolne vojake doma in na fronti, kasneje pa tudi za vojne ujetnike. Predvsem se je zbiral denar, obleka in obutev za vojake. Vzgojiteljica v Puconcih, Katalin Barborcsik je ob delu z otroki aktivno sodelovala pri Rdečem križu ter vodila nabiralno akcijo na podeželju. Vloga Rdečega križa se je razširila po priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji, saj so podmladki Rdečega križa pod okriljem učiteljev, ki so prevzeli glavno vlogo pri ustanavljanju in širjenju, rasli po celotnem območju Prekmurja.

Za namene ranjencev so v Murski Soboti poleg bolnišnice uporabili tudi katoliško osnovno šolo, evangeličansko šolo in murskosoboški državni vrtec, kjer so potekali sestanki Rdečega križa.¹⁴⁸ V vrtcu je leta 1916 štirinajst ranjenih vojakov skupaj z vrtčevskimi otroki praznovalo božič, ob pomoči vzgojiteljic Rozse Nagy in Jolan Hime so postavili božično drevo in izvedli obdarovanje.¹⁴⁹ Ob koncu vojne pa je prostore vrtca zavzelo v celoti vojaštvo za svoje pisarne.¹⁵⁰

V Dolnji Lendavi je vrtec deloval nekje do leta 1916, ko so prostore vrtca namenili za skladiščenje bakra, sam vrtec pa za nekaj mesecev zaprl.¹⁵¹ Ženam, ki so ob odhodu mož v vojsko bile prisiljene same služiti kruh, je bila odvzeta

¹⁴² Hutchinson, *Champions Of Charity*, str. 352.

¹⁴³ Irena Selišnik, "Skrb v službi vojne: bolniške strežnice na Kranjskem", *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, št. 2 (2015), str. 90–102, 95.

¹⁴⁴ Pomurski muzej Murska Sobota (PMMS), SI PMMS Zapuščina Iva Orešnika, t. e. 5, "Podatki o nastanku RK v Prekmurju".

¹⁴⁵ "A vörös kereszt tanfolyam vizsgája", *Muraszombat és Vidéke*, 15. 6. 1913, št. 24, str. 2.

¹⁴⁶ Prav tam.

¹⁴⁷ "A Vörös Kereszt Egyesület muraszombati fiókjának akciója", *Muraszombat és Vidéke*, 30. 8. 1914, št. 35, str. 1–2.

¹⁴⁸ "A sebesültek karácsonya", *Muraszombat és Vidéke*, 3. 1. 1915, št. 1, str. 1–2.

¹⁴⁹ "A sebesültek karácsonya", *Muraszombat és Vidéke*, 2. 1. 1916, št. 1, str. 2.

¹⁵⁰ "Nem marad katonai iroda a muraszombati óvoda", *Muraszombat és Vidéke*, 7. 3. 1915, št. 10, str. 3.

¹⁵¹ "A krumpli, az ovoda és egyebek", *Alsó-lendvai híradó*, 24. 9. 1916, št. 39, str. 2.

možnost varstva otrok v vrtcu. Na burne pritožbe mater, ki so bile objavljene v lokalnemu časopisu, so ponovno odprli vrtec.¹⁵² Tudi vrtce na vaseh so intenzivneje zapirali. Ob zapiranju vrtcev zaradi drugih prednostnih nalog so bile vzgojiteljice delno ob svoj prihodek. Večina vzgojiteljic je tako v času vojnih let od države prejela denarno vojno pomoč v mesečnih obrokih.¹⁵³

Ob mobilizacijah moških v vojno so se učiteljske vrste razredčile. Zapolnile so jih usposobljene in diplomirane vzgojiteljice. Tako je bila za časa vojne diplomirana vzgojiteljica Róza Kelemen dodeljena na osnovno šolo Kuzma,¹⁵⁴ vzgojiteljica Frida Szekeres na državno osnovno šolo v Adrijance¹⁵⁵ ipd.

Usoda madžarskih vzgojiteljic po priključitvi Prekmurja k državi SHS

Po koncu prve svetovne vojne so Ogrsko zajeli burni politični dogodki, kar se je odražalo v nestabilnosti, saj se je v desetih mesecih šestkrat zamenjala oblast. Po razglasu ljudski republiki je sledil državni udar komunista Béle Kuna, ki je prinesel sovjetsko oblast na Madžarsko. V Prekmurju je spomladi prišlo tudi do vzpostavitve Murske republike, ki je bila po nekaj dnevih zatrta. Po določitvi mirovnih pogajanj v Parizu je avgusta 1919 Prekmurje zasedlo najprej jugoslovansko vojaštvo, nato pa je po določitvi mirovne pogodbe prišlo do izročitve Prekmurja jugoslovanski civilni upravi. Po priključitvi Prekmurja k Državi SHS je na področju predšolske vzgoje prihajalo do sprememb zelo počasi. Po vojni, ko je večina vrtcev prenehala z delovanjem, je njihove prostore zasedla vojska. Začetke delovanja slovenskih vrtcev po priključitvi Prekmurja k državi SHS umeščamo šele v leti 1921 in 1922.

Dotedanje vzgojiteljice, zaposlene v državnih vrtcih, so doleteli dekreti o odpustitvi in čimprejšnji odselitvi iz območja Države SHS. Podobne dekrete so dobili učitelji in osebe iz uradniških struktur, katerih odslovitev so narekovali predvsem politični, nacionalni in jezikovni razlogi. V teh letih tranzicije so se madžarske vzgojiteljice znašle v bednem položaju, saj niso imele več rednega prihodka in so se morale znajti same. Večina madžarskih vzgojiteljic se je odločila, da odide na Madžarsko in tam poskuša dalje službovati. Vzgojiteljica v Tešanovcih Lujza Sztodola Molitorisz, ki je bila poročena z učiteljem Jenőjem Molitoriszem je bila ena tistih, ki se je znašla na seznamu oseb madžarske narodnosti, ki

¹⁵² "Miért szünetel az ovoda?", *Alsó-Lendvai híradó*, 4. 2. 1917, št. 5, str. 4.

¹⁵³ "Haborusállamsegély óvonóknak", *Muraszombat és Vidéke*, 19. 3. 1916, št. 12, str. 3.

¹⁵⁴ *Muraszombat és Vidéke*, 13. 1. 1918, št. 2, str. 1.

¹⁵⁵ *Muraszombat és Vidéke*, 17. 3. 1918, št. 11, str. 2.

so bile predvidene za izgon.¹⁵⁶ Oba z možem sta bila označena kot madžarona. Po izgonu sta odšla na Madžarsko, kjer je mož leta 1924 spremenil družinsko ime v Szalai.¹⁵⁷ Iz Prekmurja odide tudi vzgojiteljica Anna Spranszky, in sicer jo od leta 1924 dalje najdemo zaposleno v vrtcu v Körmendu na Madžarskem.¹⁵⁸

Posamezne vzgojiteljice so pisale prošnje za službovanje v novi državi, a so naletele na gluha ušesa. Med njimi tudi odslovljena vzgojiteljica v Dolnji Lendavi Klara Horvat, ki je tam službovala 22 let. V smislu odredbe poverjenišтва za uk in bogočastje z dnem 4. julija 1921 in z odlokom višjega šolskega sveta z dne 15. julija 1921 ji vrnejo prošnjo s pojasnilom, da ni mogoče, da bi zopet bila sprejeta v službo, ker nima izpita iz slovenskega učnega jezika.¹⁵⁹ Sama je nato odšla v Zalaegerszeg na Madžarsko.¹⁶⁰ Na njeno mesto septembra 1921 zaposlijo slovensko vzgojiteljico Brigito Baloh,¹⁶¹ z letom 1922 pa Frančiško Gorišek Mal.¹⁶² Tudi druga sestra karikaturista Ladislava Kondorja, Jolan Kondor, diplomirana vzgojiteljica iz Kupšincev, po poroki z madžarskim učiteljem Ferencom Kirbischem je v novi državi neuspešno prosila za službo učiteljice na ljudski šoli v Moščancih, kjer je bil zaposlen njen mož.¹⁶³ Tudi na seji šolskega sveta 5. maja 1920 pod nadzornikom Jurkom je bila predlagana za učiteljsko službo v Moščancih, vendar po razpoložljivih podatkih ni bila nikoli sprejeta. Sledila je svojemu možu na dodeljeno učiteljsko delovno mesto, nato pa se je skupaj z možem posvetila gostilničarstvu, saj je mož po svojem očetu prevzel gostilno Kirbiš v Murski Soboti. Po smrti moža Ferenca Kirbischa leta 1938 je sama prevzela vodenje gostilne.

Odlokom o odpuščanjih madžarske uradniške strukture, prisilnih izselitvah na Madžarsko so sledile ponovne zaposlitve. Prošnje za ponovni sprejem je bilo kar nekaj, največ med učiteljstvom. Odobrene so bile le tiste prošnje, ki so vsebovale določena dokazila, pozitivne izjave verskih predstavnikov ali šolskih nadzornikov, ki so zagotavljali, da osebe niso politično sporne in večje slovenskega jezika. Primer prekmurske vzgojiteljice, ki je bila po odslovitvi ponovno sprejeta v službo, je vzgojiteljica Jolanka Hima, ki je od leta 1913 poučevala v

¹⁵⁶ Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota (PIŠK), SI PIŠK Srez Murska Sobota: Šolski fond, t. e. 20 (20/59), "Seznam oseb madžarske narodnosti, predvidenih za izgon iz Prekmurja",

¹⁵⁷ *Budapesti Közlöny*, 18. 6. 1924, št. 125, str. 1

¹⁵⁸ *Kisdednevelés*, 1. 9. 1929, št. 9, str. 282.

¹⁵⁹ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 4, ovoj 896-136/21, "Dopis",

¹⁶⁰ Zala megyei levéltár – Arhiv županije Zala v Zalaegerszegu (ZML), MNL ZML, IV.402.a Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1872–1950): Közigyelési jegyzőkönyvek (1872–1949), knjiga 686, "Írások",

¹⁶¹ SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 4, ovoj 3542, "Dopisi",

¹⁶² SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 13, ovoj 2243, "Dopisi",

¹⁶³ SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 2, mapa 450, "Dopisi",

otroškem vrtcu na Cankovi. Po odsložitvi je živela pri premožni rodbini Vogler na Cankovi, kjer je bila knjigovodkinja.¹⁶⁴ Kot rojena Prekmurka je zaprosila za službo v novi državi, in jo je kot ena redkih vzgojiteljic tudi dobila. V prošnji je zapisala, da "izvira iz prastarega slovenskega rodu in govori popolnoma naš stari prekmurški slovenski jezik" ter se zaobljubi, da se nauči knjižne slovenščine.¹⁶⁵ Odslovljena vzgojiteljica je zaradi prekmurskih korenin in evangeličanske veroizpovedi, saj je primanjkovalo učnih oseb evangeličanske veroizpovedi, od novembra 1920 bila za dobo enega leta dodeljena za otroško vrtnarico v evangeličanske Puconce, kjer se je vrtec na novo odprl.¹⁶⁶ Kljub temu, da je prosila, da se jo namesti v vrtec v Mursko Soboto. O njej je bilo spisano pozitivno mnenje, ki je poudarjalo njen trud učenja knjižne slovenščine in da je naročena na slovenske beletristične mladinske časopise, da zahaja v slovensko družbo ter da je družbeno vseobče priljubljena.¹⁶⁷ Novembra 1921 je Jolanka Hima naredila dopolnilni izpit iz slovenščine v Mariboru in je tako dodeljena na delovno mesto pomožne učiteljice v Križevce na Goriškem. Po poroki z okrožnim zdravnikom Josipom Mustrom v Križevcih in dvema otrokoma se zaradi moževe službe preseli v Krmelj na Dolenjsko, nato pa po tretjem otroku še v Ljubljano.¹⁶⁸ V času druge svetovne vojne pa jo ponovno najdemo v Prekmurju, kjer pod madžarsko okupacijo slušbuje kot vzgojiteljica v Tešanovcih.

Zaključek

Ustanavljanje madžarskih vrtcev na obmejnih območjih ogrske države je bilo povezano z zasebnimi in državnimi pobudami na področju predšolske vzgoje. Na eni strani je prihajalo do zasebnih iniciativ, na drugi pa do realizacije državnih smernic glede spodbujanje širjenja vrtcev ter upoštevanja zakonodaje, ki je stremela predvsem k uzakonjenju prikritega načina postopnega širjenja madžarizacije ustanov. Šele Csákyjev zakon iz leta 1891 je madžarske vrtce uvrstil v institucionalni sistem, ki ga je oblikovala država in v katerem je uvedba obveznega pouka madžarščine služila jezikovnemu homogeniziranju države. Če poenostavimo, so problemi heterogenosti, s katerimi se je ogrski del monar-

¹⁶⁴ SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 6, ovoj 1023, "Dopis višjemu šolskemu svetu",

¹⁶⁵ SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 5, ovoj 800/41, "Dopisi",

¹⁶⁶ SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 5, ovoj 800, "Dopisi",

¹⁶⁷ SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 5, ovoj 445, "Dopis",

¹⁶⁸ Jolanka Hima poročena Muster je mati pionirja slovenskega stripa – Mikija Mustra.



Fotografija Jolanke
Hima poročene
Muster iz leta 1944
(Pomurski muzej
Murska Sobota)

hije ukvarjal, bili vidni v dveh nasprotujočih si strujah: v buržoaznem madžarskem nacionalizmu in v nemadžarskih manjšinskih nacionalizmih.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Podráczky, *Óvodaiügy a 19. századi Magyar társadalomban*, str. 69.

Zavetišča, ki se jih na Slovenskem razume kot predhodnike organiziranih vrtcev, so imela namen sprejemati v varstvo otroke, katerih matere so morale opravljati delo zunaj doma.¹⁷⁰ Zanje je bila značilna paternalistična in avtoritarna vzgoja, njihova naloga pa je bila bolj vzgajati otroke k molitvi in pokorščini.¹⁷¹ Vloga vaških zavetišč, predvsem v poletnem času, je v Prekmurju in drugih obmejnih območjih Kraljevine Madžarske, poleg varstva, imela namen širjenja madžarskega jezika, ki je bil prvotno v osredju.

Vloga vzgojiteljic v prekmurskem malomeščanskem okolju in na podeželju je bila izrazito promadžarska. Njihova širša vpetost v prekmursko okolje je spodbujala proces vrtčevske vzgoje, a tudi kulturnega in društvenega delovanja. Prva svetovna vojna in prehod v novo državo sta njihovo službovanje prekinila oz. spremenila. O njihovi nadaljnji usodi so leta 1919 in 1920 odločali šolski upravitelji, uradniki, verski predstavniki, usodna so bila tudi poročila orožniških postaj. Za morebitno zaposlitev so jih ocenjevali predvsem na narodnostni, verski in moralni podlagi, glede na nazore in dejanja njihovih mož, pa tudi dotedanjega delovanja v družbi in veščosti slovenskega jezika ipd.¹⁷² Na ponovno sprejetje domačink pa so vplivali tudi praktični razlogi, kot je pomanjkanje učiteljstva v regiji.

¹⁷⁰ Pavlič, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*, str. 21.

¹⁷¹ Irena Selišnik, "Vrtci – med starorežimsko vzgojo in novimi pedagoškimi prijemi", v: *Zgodovina otroštva/History of Childhood*, ur. Peter Štih, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012), str. 349–357, 349.

¹⁷² SI PAM/0089 Sresko načelstvo Murska Sobota – Okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941, AŠ 2–6, Dopisi.

Sindi Časar

**FEMALE KINDERGARTEN TEACHERS IN THE FIRST KINDERGARTENS
IN PREKMURJE (1886–1920)**

SUMMARY

This article gives an exploratory insight into the hitherto unexplored topic of Hungarian kindergartens and the role of female teachers. It presents the process of the development of kindergarten structures in the Hungarian part of the monarchy, which differs from the Austrian one in that it tends to homogenize both in educational and administrative terms from a multilingual and multi-ethnic population into one and only one language – Hungarian.

The development of kindergartens in Hungary has been influenced by different individual as well as national initiatives. I would like to stress in particular the importance of the Kindergarten Act of 1891, which regulates the legal tasks and objectives of the kindergarten. The consequences of this law are, first of all, the faster expansion of kindergarten institutions, but also the expansion of educational institutions for staff. As a result, nursery teachers are trained at nursery schools and teacher training colleges in Hungary, mainly in Budapest and the larger towns of Hungarian Counties.

The article refers to a study in the border area of Prekmurje, which generally were under two Hungarian counties, Vas County and Zala County. As a consequence of the above-mentioned kindergarten law, kindergartens in this area also spread in villages with a predominantly non-Hungarian population, with the exception of towns like Murska Sobota and Dolnja Lendava.

Members of noble Hungarian families also played an important role in the spread of kindergartens in Prekmurje, supporting the development and spread of the Hungarian language by donating buildings or land for the development of kindergartens, supporting them materially, and even maintaining them for several years in the early years before the nationalization.

The aim of the research was to find out in what way the female educators carried out their profession and how they integrated into the multiethnic area of Prekmurje. For the purpose of my research, I reviewed local and professional newspapers of the time, as well as extant archival material.

Through the examples and activities of women educators, I try to outline the functioning of the petty-bourgeois society in the border area. The educators' involvement in the local environment and their links with Budapest widen their network of action in the field of Hungarianisation. Their active role

is reflected in various associations, reporting, informing, and writing in Hungarian local and national newspapers, running libraries, etc.

One of the pioneer educators in Prekmurje, in my opinion, was Irma Kamermayer Takáts. She has never been mentioned in the historiography of Prekmurje, even though according to archival sources and Hungarian newspapers, she was one of the most important female figures who left her mark on the town of Murska Sobota. She was active in the professional field of education, running the first kindergarten in Murska Sobota, conducting training courses for girls who ran summer shelters, working in a charitable women's association, writing articles and helping to edit the local newspaper, etc.

During the First World War, when the kindergartens were disrupted, kindergarten teachers played an important and active role in the Hungarian Red Cross and helped in the Murska Sobota Hospital. To compensate for a certain shortage of male teachers during the war, they were assigned to teaching posts in villages. Their role has also been crucial in the field of charity, as members of women's charities and as part of a woman's duty to her country with active involvement in collecting money and material contributions for the soldiers and other sewing campaigns.

The political situation when Prekmurje was annexed to Yugoslavia forced the Hungarian educators first to give up their jobs and then to leave for Hungary. Because of their nationality, they were an unwanted group and during the years of transition they were not suitable for jobs as educators and teachers in Prekmurje, even though there was a shortage of staff. While native and Slovene women were employed in education despite their incomplete education at teacher training colleges and teacher training schools. The few exceptions who remain in Prekmurje were local women who have patronage and connections in the region.

VIRI IN LITERATURA

HU BFL (Budapest Főváros Levéltára) – Mestni arhiv v Budimpešti na Madžarskem, mikrofilmi dvojnikov matičnih knjig reformirane cerkve A18-A19.

MNL ZML (Zala megyei levéltár) – Arhiv županije Zala v Zalaegerszegu, fond pravne komisije okrožja Zala.

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond sreskega načelstva Murska Sobota – okrajni šolski svet za Prekmurje 1920–1941.

SI PIŠK – Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, šolski fond sreza Murska Sobota.

SI PMMS – Pomurski muzej Murska Sobota, zapuščina Iva Orešnika.

Alsó-Lendva és Vidéke – Dolnja Lendava, letnik 1897.

Alsó-Lendvai Híradó – Dolnja Lendava, letniki 1899–1917.

Az Ujság – Budimpešta, letniki 1907.

Budapesti Közlöny – Budimpešta, letnik 1924.

Délzala – Dolnja Lendava, 1898–1899.

Kisdednevelés – Budimpešta, letniki 1882–1929.

Muraszombat és Vidéke – Murska Sobota, letniki 1886–1918.

Néptanítók Lapja – Budimpešta, letnik 1900.

Nevtepeno poprijéta Devica Marija: pobożsen meszeccsen liszt – Črenšovci, letnik 1908.

Pesti Hírlap – Budimpešta, letnik 1912.

Ágoston Trefort, dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%81goston_Trefort, pridobljeno: 25. 7. 2023

Curtis, Stanley James, Friedrich Froebel (Encyclopedia Britannica) dostopno na: <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Froebel>, pridobljeno, 24. 7. 2023)

Family Search. Hungary Civil Registration, 1895–1980, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, Budapest (II. Kerület). Deaths (Halottak) 1919 (márc), dostopno na: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DYK9-CKC?i=41&cc=1452460>, pridobljeno: 28. 1. 2023.

Ferenczi, Zoltán, Báró Eötvös József 1813–1871 (Budimpešta, 1903), dostopno na: <https://mek.oszk.hu/05700/05708/html/>, pridobljeno: 25. 7. 2023

Magyar életrajzi lexikon, dostopno na: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>, pridobljeno: 24. 1. 2023.)

Néptanítók Lapja, dostopno na: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/Neptanito-kLapja/>, pridobljeno: 26. 1. 2023.

Obrazi slovenskih pokrajin, dostopno na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/kosic-jozef/>, pridobljeno: 7. 2. 1923

- Pukánszky, Béla**, *A nőnevelés története* (Budimpešta, 2013), str. 111–119, dostopno na: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://www.pukanszky.hu/cloadasok/ELTE_PhD_A%20noneveles%20tortenete/Segedanyagok/03_Pukanszky_Noneveles_vegso.pdf, pridobljeno: 24. 2. 2023
- Pukánszky, Béla in Nóbik, Attila**, *A Magyar iskoláztatás története a 19–20. században* (Szeged: Faculty of Arts in Gyula Juhász Faculty of Education, 2019), dostopno na: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Magyar_isk_tortenete/v3_vodk.html, pridobljeno: 7. 2. 2023.
1891. évi XV. törvénycikk a kiseddóvásról, dostopno na: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>, pridobljeno: 25. 1. 2023.
1913. évi XXXIX. törvénycikk - az állami óvónők illetményeinek rendezéséről, dostopno na: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91300039.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D37>, pridobljeno: 2. 2. 2023.
-
- Časar, Sindi**, "Fragmenti ženskih društev v Dolnji Lendavi do prve svetovne vojne", *Lindua* 22, št. 14 (2020), str. 35–39.
- Gary, Gisela M.**, *Geschichte der Kindergärtnerin von 1779 bis 1918* (Dunaj, Edition Praesens, 1995).
- Geröly, Mária**, "A szombathelyi Domonkos Rendi nővérek óvónőképző intézetének története (1913–1923)", v: *A tanítóképzés múltja, jelene III.*, ur. Ildikó Koós in Béla Molnár (Sopron: Nyugat-Magyarországi egyetem, 2014), str. 120–135.
- Hutchinson, John F.**, *Champions Of Charity: War and the Rise of the Red Cross* (New York: Routledge, 2019).
- Judson, Pieter M.**, *Habsburški imperij: Nova zgodovina* (Ljubljana: Sophia, 2018).
- Kerec, Darja**, *Človek naša prva skrb: Rdeči križ na Slovenskem od začetkov do danes* (Ljubljana: Rdeči križ Slovenije, 2019).
- Kokolj, Miroslav in Horvat, Bela**, *Prekmursko šolstvo: Od začetka reformacije do zloma nacizma* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1977).
- Nemes, Robert**, *The once and future Budapest* (Illinois: Northern Illinois University Press, 2005).
- Pavlič, Slavica**, *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945* (Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1991).
- Podráczky, Judit**, *Óvodaiügy a 19. századi Magyar társadalomban*. Doktorska disertacija (Budimpešta: Eötvös Loránd Tudományegyetem: Bölcsészettudományi Kar – Pedagógiai és Pszichológiai Kar: Neveléstudományi Doktori Iskola, 2007).
- Rehó, Anna**, "Kiseddóvás a történeti Kárpátján a 19. században és a 20. század elején", *Pro minoritate: Fidesz Közép-Európai és Kisebbségi Csoportja* 21, št. 1 (2012), str. 141–154.

Selišnik, Irena, "Skrb v službi vojne: bolniške strežnice na Kranjskem." *Prispevki za novejšo zgodovino* 55, št. 2 (2015), str. 90–102.

Selišnik, Irena, "Vrtci – med starorežimsko vzgojo in novimi pedagoškimi prijemi," v: *Zgodovina otroštva/ History of Childhood*, ur. Peter Štih, Zbirka Zgodovinskega časopisa 45 (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012), str. 349–357.

Szabolcs, Éva in Réthy, Endréné, "Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon", *Magyar pedagógia: A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának folyóirata* 99, št. 4 (1999), str. 363–373.

Zinsser, Judith P. in Anderson, Bonnie S., "Women in Early and Modern Europe: A Transnational Approach", v: *Women's history in global perspective*, ur. Bonnie Smith (Chicago: University of Illinois Press, 2005), str. 111–144.

Author: **ČASAR Sindi**

M.A. in History and M.A. in Ethnology and Cultural Anthropology, Assistant, Young Researcher
University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **FEMALE KINDERGARTEN TEACHERS IN THE FIRST KINDERGARTENS IN PREKMURJE
(1886–1920)**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 23 (2023), No. 3, pp. 669–702, 172 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Hungarian teachers, kindergartens, Hungarianization, Murska Sobota, Lendava, transition to a new country

Abstract: The article deals with the presentation of the Hungarianisation of education in the Hungarian part of the monarchy. The focus is on the duality of private and state initiatives to regulate preschool education and the legalization of the compulsory Hungarian language. Particular attention is paid to the development of kindergartens in Prekmurje and the origin and role of female teachers. The latter come from different parts of Hungary and, by working in the border area, become the agents of the Hungarianisation of children “from a very young age”. Their integration into the established Hungarian kindergarten system and their links with Budapest involve them in various social roles in the local environment that promote and disseminate the Hungarian language. The First World War and the annexation of Prekmurje to the new state have an impact on their destinies.